अधिगमपरिणाम-आधारितपाठ्यचर्यारूपरेखा
स्नातककार्यक्रमः - साहित्यम्
2025

ज्ञान-विज्ञान विमुक्तये
UGC

विश्वविद्यालय-अनुदान-आयोगः
बहादुरशाह-जफर-मार्गः
नवदेहली – 110002

UGC LOCF Committee (Sanskrit)

Prof. Shrinivasa Varakhedi
Chairperson of the committee and Vice-Chancellor, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058, ✉ vc@sanskrit.nic.in
Prof. Sukant Kumar Senapati
Vice-Chancellor, Shri Somnath Sanskrit University, Veraval, ✉ sukantsnpt@gmail.com
Prof. Viroopaksha V. Jaddipal
Secretary, Maharishi Sandipani Rashtriya Ved Vidya Pratishthan, Ujjain,
✉ vvjaddipal@gmail.com
Dr. M. V. Natesan
(Retd Prof.) SSV Kaladi, Kailash Nagar Kolazhy, Biyur, Trichur-10,
✉ natesanskt2000@gmail.com
Dr. Mamta Tripathi
Assistant Professor, Gargi College, University of Delhi, Delhi,
✉ mamtatripathi.jnu@gmail.com

Curriculum Development & Co-ordination Committee for B.A. Hons. (Sahityam)

Prof. Ramakant Pandey
Chair Person of the Committee and Director, Bhopal Campus, Central Sanskrit University, Bhopal, Madhya Pradesh - 462043
✉ ramakantpandey2010@gmail.com
Prof. G. Sankaranarayanan
Convenor of the Committee and Professor, Dept. of Sahitya, National Sanskrit University, Tirupati, Andhra Pradesh – 517507, ✉ sankarankanchi@nsktu.org
Dr. Anil Kumar
Asso. Prof. (Sahitya) Central Sanskrit University, Raghunath Kirti Campus.
✉ anillbs.kumar@gmail.com
Dr. G. Surya Prasad
Chief Co-ordinator of the Co-ordination committee and Asst. Professor, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058, ✉ dr.gsurya.prasad@csu.co.in
Dr. Yashvant Kumar Trivedi
Asst. Professor, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058,
✉ dr.yashvant.trivedi@csu.co.in
Dr. Awasthi Sailesh Kumar
Asst. Professor Grade, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058,
✉ dr.awasthisailesh@csu.co.in
Dr. Kishor Kumar
Asst. Professor Grade, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058,
✉ dr.kishor_kumar@csu.co.in
Dr. Deepika Dixit
Asst. Professor Grade, Central Sanskrit University, New Delhi – 110058,
✉ dr.deepikadixit@csu.co.in

विषयसूची

कार्यक्रमस्य परिचयः

(Introduction of the Program)

बी.ए. आनर्स् (साहित्यम्) चतुर्णां वर्षाणां कार्यक्रमः विद्यते। अस्मिन् कार्यक्रमे आहत्य अष्टसत्रार्धाः भविष्यन्ति।

अर्हता - प्राक्-शास्त्री-उपशास्त्री-उत्तरमध्यमा इति परीक्षायाम् उत्तीर्णाः तत्समकक्ष्यापरीक्षोत्तीर्णाः वा छात्राः एन्.टि.ए. द्वारा आयोज्यमानपरीक्षामाध्यमेन उत्तीर्य अस्मिन् बी.ए.आनर्स (साहित्यम्) कार्यक्रमे प्रवेष्टुं शक्नुवन्ति। अत्र अष्टसु सत्रार्धेषु स्वशास्त्रीयपाठ्यक्रमाः **(Major),** स्वशास्त्रसम्बद्धचयनितपाठ्यक्रमाः **(Minor),** बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमाः **(Multi-Disciplinary),** मूल्यवर्धनपाठ्यक्रमाः **(VAC),** कौशलवर्धनपाठ्यक्रमाः **(SEC)** च भविष्यन्ति।

एतैः साकं अन्तिमसत्रार्धे प्रशिक्षुतासेवा **(Internship)** पाठ्येतरगतिविधयः**(ECA)** लघुशोधप्रबन्धः (**Dissertation**) च भविष्यन्ति।

कार्यक्रमस्य उद्देश्यानि

(Objectives of the Program)

1. भारतीयज्ञानपरम्पाराधारेण संस्कृतकाव्यानां परिचयप्रदानम्।
2. भारतीयसंस्कृतेः विषये ज्ञानप्रदानम्।
3. भारतीयनाट्यपरम्परायाः परिचयप्रदानम्।
4. नैतिकमूल्यानां विषये ज्ञानप्रदानम्।
5. भारतीयजीवनपद्धतेः कुटुम्बव्यवस्थायाश्च विषये मार्गदर्शनम्।
6. नाटकरचना-पद्यरचना-साहित्यरचनादिकौशलविकासाय मार्गदर्शनम्।
7. संस्कृत-आङ्ग्ल-हिन्दीभाषासु सम्भाषणकौशलसम्पादनम्।
8. भारतीयज्ञानपरम्पराविषयेषु शोधदृष्टिप्रदानम्।
9. सङ्गणकद्वारा संस्कृतसम्बद्धं/शास्त्रसम्बद्धं विधिलेखनं (Programming) निर्मातुं दक्षताप्रदानम्।

कार्यक्रमस्य परिणामाः

(Outcomes of the Program)

कार्यक्रमस्य परिणामः – 1	**भारतीयमूलानि -** संस्कृतसाहित्यकाव्यनाट्यादिकलासु कुशलानां छात्राणां निर्माणम्।
कार्यक्रमस्य परिणामः – 2	**भारतीयज्ञानपरम्परा** – भारतीयज्ञानपरम्परायै साहित्यशास्त्रयोगदानस्य अवबोधः।
कार्यक्रमस्य परिणामः – 3	**भविष्यवाद्युपागमः -** संस्कृतसाहित्यरचनायां निपुणत्त्वेन छात्राणां निर्माणम्। काव्यशास्त्रीयसिद्धान्तानां व्यावहारिकानुप्रयोगे कुशलानां छात्राणां निर्माणम्। छात्राणां नैतिकतासंवर्धनम्।
कार्यक्रमस्य परिणामः – 4	**बहुशास्त्रीयम् -** काव्येषु प्रतिपादितान् लोकोपयोगिनः मौलिकान् विषयान् समाजे सप्रमाणं प्रतिपादयितुं समर्थानां छात्राणां निर्माणम्।
कार्यक्रमस्य परिणामः – 5	**वृत्तिप्रदानक्षमता -** छात्रान् व्यावसायिक-विश्लेषणात्मकप्रौद्योगिकी-कौशलेन सुसज्जितान् कृत्वा तेषां वृत्तिसामर्थ्यस्य वर्धनम्।

प्रधानानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्
PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MAJOR COURSES

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rootedness भारतीयमूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्यवादी	Employability वृत्तिप्रदानक्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीयपाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययनशाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level काठिन्य स्तरः
साहित्यशास्त्रस्य परिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
शिशुपालवधमहाकाव्ये वर्णिता राजनीतिः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
संस्कृतभाषायाः व्याकरणस्य च परिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
संस्कृतसाहित्येतिहासस्य परिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भारतीयशास्त्रीयकलानां मूलाधाराः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
शतककाव्येषु नीतिशतकम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
मेघदूतवर्णितानि भौगोलिकक्षेत्राणि	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्रमुखाणि छन्दांसि कविशिक्षा च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
संस्कृतगद्यसाहित्यस्य परिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अलङ्कारशास्त्रस्य परिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
काव्यलक्षणानुबन्धप्रयोजनानि	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
शुकनासोपदेशः -	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

राजनैतिकतत्त्वानि							
संस्कृतनाटकानि : चितनाटकानाम् अध्ययनम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
विशिष्टालङ्काराणाम् अध्ययनम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
प्राच्यपाश्चात्त्यसाहित्यस्य तुलनात्मकमध्ययनम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ध्वनिसिद्धान्तः - आनन्दवर्धनः अभिनवगुप्तः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
रससिद्धान्तः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अलङ्कारशास्त्रस्य सामाजिकमहत्त्वम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
पौराणिकसाहित्यस्य विशिष्टाध्ययनम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भारतीयपुरालिपि-शास्त्रम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भारतीयकाव्यशास्त्रे रसो नायकश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
नलदमयन्त्योः चरितम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
यौवनसमयोचितः उपदेशः (शुकनासोपदेशानुसारेण)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
रामस्य राजधर्मनिर्वहणम् (रघुवंशस्य त्रयोदश-चतुर्दशसर्गौ)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
किरातार्जुनीयमहाकाव्ये राजनैतिकाः विचाराः (प्रथमसर्गः)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

संस्कृते अनूदितं साहित्यम् अनुवादश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
नारी-आदर्शसम्बद्धसाहित्यम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
राष्ट्रनिर्माणकौशलसम्बद्धं साहित्यम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
हिमालयस्य महत्त्वम्, उमायाः तपस्यायाश्च महत्त्वं (कुमारसम्भवम् - प्रथम-पञ्चमसर्गौ)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अलङ्कारशास्त्राणां विशिष्टाध्ययनम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
नाट्यसङ्ग्रहस्य परिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
रीतिसम्प्रदायः वामनश्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
बुद्धस्य चरितम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
राष्ट्रस्य एकतायां चाणक्यस्य अवदानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
साहित्यसम्प्रदाये काव्यात्मतत्त्वविश्लेषणम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
रुय्यकसम्मताः अलङ्काराः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अभिधावृत्तिविमर्शः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
गोविन्दस्य माहात्म्यम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
राष्ट्रियशिक्षानीतौ संस्कृतम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
व्यञ्जनावृत्तेः विश्लेषणं विशिष्टाध्ययनञ्च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

गौणानां पाठ्यक्रमाणां कार्यक्रमपरिणामैः सह योजनम्

PROGRAM OUTCOME MAPPING FOR MINOR COURSES

Course Name पाठ्यक्रमनाम	Rootedness भारतीयमूलानि	IKS भारतीय ज्ञान परम्परा	Futuristic भविष्यवादी	Employability वृत्तिप्रदानक्षमता	Value, Skill and Multidisciplinary मूल्यानि, कौशलानि एवं बहुशास्त्रीय पाठ्यक्रमः	Disciplinary Knowledge अध्ययनशाखायाः ज्ञानम्	Difficulty Level कठिनतायाः स्तरः
रघोः पराक्रमः कौत्सस्य गुरुदक्षिणा च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
आलङ्कारिकाणां तेषां सिद्धान्तानां च परिचयः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अलङ्काराः (जयदेवमतानुसारेण)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
शकुन्तलायाः पतिगृहं प्रति प्रस्थानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
नाटिकापरम्परा रत्नावली च	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
ऐतिहासिकगद्यसाहित्यं - हर्षवर्धनस्य हूणविजययात्रा	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
काव्यशास्त्रे निरूपिताः पदार्थाः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
अनूदितसाहित्ये लावण्यमयी	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
साहित्यस्य साहित्यशास्त्रस्य च व्यावहारिकप्रयोगः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
कुन्तकसम्मता वक्रोक्तिः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भवभूतेः कारुण्यचमत्कृतिः	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
संस्कृतवाङ्मये राष्ट्रभक्तिः (शिवराजविजयं प्रतापविजयञ्च)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
भाषा-विज्ञानम्	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
कथाकाव्यम् (कादम्बरी-पूर्वार्धम्)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

साहित्यस्नातकस्य गुणाः

(GRADUATE ATTRIBUTES IN SANSKRIT)

❖ साहित्यपाठ्यचर्यायाः विशिष्टगुणाः

- भारतीयज्ञानपरम्परायाः संरक्षणम्।
- काव्यकौशलस्य काव्यशास्त्रकौशलस्य च विकासः।
- भारतीयनाट्यकलायाः विकासः।
- युगानुकूलतया समन्वयसम्पादनपूर्वकं भारतस्य समग्रविकासे सहयोगः।
- संस्कृतस्य संस्कृतेश्च सम्पूर्णविश्वे प्रचारः प्रसारश्च।
- प्राचीनविषयाणाम् आधुनिकविषयैः सह समन्वयः।
- सरलमानकसंस्कृतस्य परिपालनम्।
- विकसितभारतस्य@**2047** निर्माणाय संस्कृतमाध्यमेन सहयोगप्रदानम्।
- सभ्यसमाजस्य निर्माणम्।
- राष्ट्रं प्रति स्वकर्त्तव्यस्य निर्वाहः।

प्रधानपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		पाठ्यक्रमः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1	प्रथमवर्षः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 1.1: साहित्यशास्त्रस्य परिचयः	4	100-199
2		प्रधानः 1.2: शिशुपालवधमहाकाव्ये वर्णिता राजनीतिः	4	100-199
3		प्रधानः 1.3: संस्कृतभाषायाः व्याकरणस्य च परिचयः	4	100-199
4		प्रधानः 1.4: संस्कृतसाहित्येतिहासस्य परिचयः	4	100-199
5		प्रधानः 1.5: भारतीयशास्त्रीयकलानां मूलाधाराः	4	100-199
6		प्रधानः 1.6: शतककाव्येषु नीतिशतकम्	4	100-199
7		प्रधानः 1.7: मेघदूतवर्णितानि भौगोलिकक्षेत्राणि	4	100-199
8		प्रधानः 1.8: प्रमुखाणि छन्दांसि कविशिक्षा च	4	100-199
9		प्रधानः 1.9: संस्कृतगद्यसाहित्यस्य परिचयः	4	100-199
10		प्रधानः 1.10: अलङ्कारशास्त्रस्य परिचयः	4	100-199
11	द्वितीयवर्षः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 2.1: काव्यलक्षणानुबन्धप्रयोजनानि	4	200-299
12		प्रधानः 2.2: शुकनासोपदेशः - राजनैतिकतत्त्वानि	4	200-299
13		प्रधानः 2.3: संस्कृतनाटकानि : चितनाटकानाम् अध्ययनम्	4	200-299
14		प्रधानः 2.4: विशिष्टालङ्काराणाम् अध्ययनम्	4	200-299
15		प्रधानः 2.5: प्राच्यपाश्चात्त्यसाहित्यस्य तुलनात्मकमध्ययनम्	4	200-299
16		प्रधानः 2.6: ध्वनिसिद्धान्तः - आनन्दवर्धनः अभिनवगुप्तः	4	200-299
17		प्रधानः 2.7: रससिद्धान्तः	4	200-299
18		प्रधानः 2.8: अलङ्कारशास्त्रस्य सामाजिकमहत्त्वम्	4	200-299
19		प्रधानः 2.9: पौराणिकसाहित्यस्य विशिष्टाध्ययनम्	4	200-299
20		प्रधानः 2.10: भारतीयपुरालिपि-शास्त्रम्।	4	200-299
21	तृतीयवर्षः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 3.1: भारतीयकाव्यशास्त्रे रसो नायकश्च	4	300-399
22		प्रधानः 3.2: नलदमयन्त्योः चरितम्	4	300-399
23		प्रधानः 3.3: यौवनसमयोचितः उपदेशः (शुकनासोपदेशानुसारेण)	4	300-399
24		प्रधानः 3.4: रामस्य राजधर्मनिर्वहणम् (रघुवंशस्य त्रयोदश-चतुर्दशसर्गौ)	4	300-399
25		प्रधानः 3.5: किरातार्जुनीयमहाकाव्ये राजनैतिकाः विचाराः (प्रथमसर्गः)	4	300-399
26		प्रधानः 3.6: संस्कृते अनूदितं साहित्यम् अनुवादश्च	4	300-399
27		प्रधानः 3.7: नारी-आदर्शसम्बद्धसाहित्यम्	4	300-399
28		प्रधानः 3.8: राष्ट्रनिर्माणकौशलसम्बद्धं साहित्यम्	4	300-399
29		प्रधानः 3.9: हिमालयस्य महत्त्वम्, उमायाः तपस्यायाश्च महत्त्वं (कुमारसम्भवम् - प्रथम-पञ्चमसर्गौ)	4	300-399

30		प्रधानः 3.10: अलङ्कारशास्त्राणां विशिष्टाध्ययनम्	4	300-399
31	चतुर्थवर्षः प्रधानपाठ्यक्रमाः	प्रधानः 4.1: नाट्यसङ्ग्रहस्य परिचयः	4	400-499
32		प्रधानः 4.2: रीतिसम्प्रदायः वामनश्च	4	400-499
33		प्रधानः 4.3:बुद्धस्य चरितम्	4	400-499
34		प्रधानः 4.4: राष्ट्रस्य एकतायां चाणक्यस्य अवदानम्	4	400-499
35		प्रधानः 4.5: साहित्यसम्प्रदाये काव्यात्मतत्त्वविश्लेषणम्।	4	400-499
36		प्रधानः 4.6: रुय्यकसम्मताः अलङ्काराः	4	400-499
37		प्रधानः 4.7: अभिधावृत्तिविमर्शः	4	400-499
38		प्रधानः 4.8: गोविन्दस्य माहात्म्यम्	4	400-499
39		प्रधानः 4.9: राष्ट्रियशिक्षानीतौ संस्कृतम्	4	400-499
40		प्रधानः 4.10: व्यञ्जनावृत्तेः विश्लेषणं विशिष्टाध्ययनञ्च।	4	400-499

गौणपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

क्र.सं.		पाठ्यक्रमः	पाठ्यक्रम-श्रेयोऽङ्कः	पाठ्यक्रम-काठिन्यस्तरः
1	प्रथमवर्षः गौणपाठ्यकमाः	गौणः 1.क.1: रघोः पराक्रमः कौत्सस्य गुरुदक्षिणा च	4	100-199
2		गौणः 1.क.2: आलङ्कारिकाणां तेषां सिद्धान्तानां च परिचयः	4	100-199
3		गौणः 1.क.3: अलङ्काराः (जयदेवमतानुसारेण)	4	100-199
4	द्वितीयवर्षः गौणपाठ्यकमाः	गौणः 2.क.1: शकुन्तलायाः पतिगृहं प्रति प्रस्थानम्	4	200-299
5		गौणः 2.क.2: नाटिकापरम्परा रत्नावली च	4	200-299
6		गौणः 2.क.3: ऐतिहासिकगद्यसाहित्यं - हर्षवर्धनस्य हूणविजययात्रा	4	200-299
7	तृतीयवर्षः गौणपाठ्यक्रमाः	गौणः 3.क.1: काव्यशास्त्रे निरूपिताः पदार्थाः	4	300-399
8		गौणः 3.क.2: अनूदितसाहित्ये लावण्यमयी	4	300-399
9		गौणः 3.क.3: साहित्यस्य साहित्यशास्त्रस्य च व्यावहारिकप्रयोगः	4	300-399
10	चतुर्थवर्षः गौणपाठ्यक्रमाः	गौणः 4.क.1: कुन्तकसम्मता वक्रोक्तिः	4	400-499
11		गौणः 4.क.2: भवभूतेः कारुण्यचमत्कृतिः	4	400-499
12		गौणः 4.क.3: संस्कृतवाङ्मये राष्ट्रभक्तिः (शिवराजविजयं प्रतापविजयञ्च)	4	400-499
13		गौणः 4.क.4: भाषा-विज्ञानम्	4	400-499
14		गौणः 4.क.5: कथाकाव्यम् (कादम्बरी-पूर्वार्धम्)	4	400-499

प्रथमवर्षः

(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रथमसत्रार्द्धः (Semester - 1)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1: साहित्यशास्त्रस्य परिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयसाहित्यशास्त्रस्य सामान्यपरिचयप्रदानम्।
2. काव्यशास्त्रस्य अध्ययनेन प्राप्यमाणानां प्रयोजनानां ज्ञानसम्पादनम्।
3. काव्येषु प्रयुक्तानां गुण-रीति-अलङ्कारादितत्त्वानां परिचयप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. साहित्यशास्त्रस्य विविधग्रन्थानां सामान्यपरिचयं प्रदास्यन्ति।
2. विविधकाव्यानां परिचयं प्रदास्यन्ति।
3. काव्यगुणानां साहित्यशास्त्रीयग्रन्थानां परिचयं प्रतिपादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. काव्यगुणानां स्वरूपस्य भेदानां च विश्लेषणं करिष्यन्ति।
5. अलङ्काराणां स्वरूपस्य भेदानां च विश्लेषणं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.1	साहित्यशास्त्रस्य परिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. साहित्यशास्त्रस्य नामकरणं तद्ग्रन्थाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- साहित्यशब्दार्थपरिचयः।
- साहित्यशास्त्रस्य परिचयः।
- साहित्यशास्त्रीयाः ग्रन्थाः - (नाट्यशास्त्रं, काव्यादर्शः, भामहकृतः काव्यालङ्कारः, काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः, ध्वन्यालोकः, औचित्यविचारचर्चा, वक्रोक्तिजीवितं, व्यक्तिविवेकः, काव्यप्रकाशः, साहित्यदर्पणः, रसगङ्गाधरः, काव्यालङ्कारकारिका, अभिराजयशोभूषणम्, अभिनवकाव्यालङ्कारसूत्रं, काव्यतत्त्वसमन्वितिः)

अन्वितिः २. काव्यस्य प्रयोजन-कारण-लक्षण-भेदाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- काव्यप्रयोजनम्।
- काव्यकारणम्।
- काव्यलक्षणम्।

- काव्यभेदाः।

अन्वितिः ३. गुणपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गुणस्वरूपम्।
- गुणभेदाः -
    - ➢ त्रयो गुणाः।
    - ➢ अष्टौ गुणाः।
    - ➢ दशगुणाः।
    - ➢ विंशतिः गुणाः।

अन्वितिः ४. अलङ्कारपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अलङ्कारस्वरूपम्।
- अलङ्कारभेदाः -
    - ➢ शब्दालङ्काराः।
    - ➢ अर्थालङ्काराः।
    - ➢ उभयालङ्काराः।
- गुणालङ्कारयोः भेदः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मम्मटः। (2005)। *काव्यप्रकाशः* (वामनझलकीकरप्रणीतटीकासहितः)। नई दिल्ली : परिमल प्रकाशन।
2. विश्वनाथः। (2008)। *साहित्यदर्पणः* (आचार्यलोकमणिदहालः)। वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।
3. वामनः। (2001)। *काव्यालंकारसूत्राणि* (श्रीगोपेन्द्रत्रिपुरहरभूपालविरचितटीकासहितः)। वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सुरभारती प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डे, डा. सुशीलकुमार, & शर्मा, श्रीमायाराम, (1988), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
2. हीरा, डॉ. राजवंश सहाय, (1988), *भारतीय साहित्यशास्त्रकोश*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
3. पाणिग्राही, डॉ. शत्रुघ्न, (2001), *शास्त्रपरिचायिका*, वेरावल : श्री सोमनाथ संस्कृत विश्वविद्यालय।
4. मिश्रः, डॉ. जयमन्त, (2005), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्या भारती।
5. उपाध्याय, बलदेव, *संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास* (काव्यशास्त्रखण्डः), लखनऊ : उत्तर प्रदेश संस्कृत संस्थान।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2: संस्कृतभाषायाः व्याकरणस्य च परिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतभाषायाः सामान्यपरिचयप्रदानम्।
2. व्याकरणस्य अध्ययनेन प्राप्यमाणानां प्रयोजनानां ज्ञानसम्पादनम्।
3. व्याकरणगत सन्धि-समास-कारकादीनां परिचयप्रदानम्।
4. संस्कृतवाक्यरचनाकौशलज्ञानप्राप्तिः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृतभाषायाः वर्णनं करिष्यन्ति।
2. संस्कृतभाषावैशिष्ट्यस्य वैज्ञानिकतायाः च परिचयस्य प्रदाने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. विविधलिपीनां परिचयात्मकवर्णनं करिष्यन्ति।
4. सन्धेः समासस्य च स्वरूपं भेदान् च वर्णयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. कारकस्य स्वरूपं भेदान् च वर्णयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
6. संस्कृतवाक्यरचनाप्रयोगं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.2	संस्कृतभाषायाः व्याकरणस्य च परिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. विविधलिपीनां परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शारदालिपिः।
- ब्राह्मीलिपिः।
- खरोष्ठीलिपिः।

अन्वितिः २. व्याकरणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पञ्चसन्धीनां परिचयः।
- समासस्य परिचयः।

- कारकस्य परिचयः।

अन्वितिः ३. संस्कृतवाक्यरचना। **श्रेयोऽङ्कः १**

- संस्कृतवाक्यरचनायाः परिचयः।
- वाक्येषु प्रत्ययस्य प्रयोगः।
- वाक्येषु अव्ययानि।
- एकार्थीभावः।
- पर्यायपदानि समानध्वनिश्च (Homonyms or homophones)
- वाक्येषु विशेषणविशेष्यभावः।

अन्वितिः ४. अभ्यासः स्वरविज्ञानञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. गौरीशंकर, हीराचंद, ओझावर्यविरचित, *भारतीयप्राचीनलिपिः*।
2. पद्मकरमिश्रवर्यविरचित, *सिन्धुलिपिः, अन्यभारतीयलिपयश्च*।
3. वैयाकरणसिद्धान्तकौमुदी, नवदेहली : चौखम्भा सुरभारती प्रकाशनम्।
4. कपिलदेव द्विवेदी, *प्रौढरचनानुवादकौमुदी*, वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. *कारकम्*, बेङ्गळूरु : अक्षरं, संस्कृतभारती।
2. *सन्धिः*, बेङ्गळूरु : अक्षरं, संस्कृतभारती।
3. *समासः*, बेङ्गळूरु : अक्षरं, संस्कृतभारती।

काठिन्यस्तरः
100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3: संस्कृतसाहित्येतिहासस्य परिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयसाहित्यशास्त्रस्य सामान्यपरिचयप्रदानम्।
2. साहित्यशास्त्रस्य प्राप्यमाणानां प्रयोजनानां ज्ञानसम्पादनम्।
3. प्राचीनग्रन्थानां काव्यनाटकादीनाञ्च परिचयप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. विविधकाव्यानां परिचयं वर्णयिष्यन्ति।
2. काव्यगुणानां साहित्यशास्त्रीयग्रन्थानां परिचयं प्रतिपादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. काव्यगुणानां स्वरूपं भेदान् च वक्ष्यन्ति।
4. गद्य-कथासाहित्य-चम्पूकाव्यानि विभेत्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. गीति-खण्डकाव्यादिविषयान् विश्लेषयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.3	संस्कृतसाहित्येतिहासस्य परिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. **श्रेयोऽङ्कः १**

- वैदिकवाङ्मयस्य परिचयः।
- रामायणस्य परिचयः।
- महाभारतस्य परिचयः।
- पुराणानां परिचयः (परिभाषा सङ्ख्या च)

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- महाकाव्यानां परिचयः - अश्वघोष-कालिदास-भारवि-माघ-श्रीहर्षादीनां विशेषसन्दर्भे।
- संस्कृतनाटकानां परिचयः - भास-कालिदास-शूद्रक-विशाखदत्त-अश्वघोष-भट्टनारायणादीनां विशेषसन्दर्भे।

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- गीतिकाव्यानां परिचयः (कालिदासः जयदेवश्च)

- खण्डकाव्यानां परिचयः (कालिदासः भर्तृहरिः च)

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- चम्पूकाव्यानां परिचयः (रामायणचम्पू, भारतचम्पू, नलचम्पू, नीलकण्ठचम्पू च)
- गद्यकाव्यानां परिचयः (सुबन्धुः, बाणभट्टः, दण्डी च)
- कथासाहित्यस्य परिचयः (गुणाढ्यः, सोमदेवः, विष्णुशर्मा, पंडितनारायणश्च)

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. द्विवेदी, कपिलदेव, *संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास*।
2. उपाध्याय, बलदेव, *संस्कृत वाङ्मय का बृहद् इतिहास*।
3. शर्मा, उमाशंकर, *संस्कृत साहित्य का इतिहास*।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डा. सुशीलकुमार डे, श्रीमायाराम शर्मा, (1988), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, पटना।
2. डा. राजवंश सहाय हीरा, (1988), *भारतीय साहित्यशास्त्रकोश*, बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी, पटना।
3. बलदेव उपाध्यायः, *संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (काव्यशास्त्रखण्डः)*, उत्तरप्रदेश संस्कृत संस्थान, लखनऊ।
4. डा. जयमन्त मिश्रः, (2005), *काव्यात्ममीमांसा*, चौखम्बा विद्या भारती, वाराणसी।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4: भारतीयशास्त्रीयकलानां मूलाधाराः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयशास्त्रीयकलानां सामान्यपरिचयप्रदानम्।
2. शास्त्रीयकलाभिः प्राप्यमाणानां प्रयोजनानां ज्ञानसम्पादनम्।
3. प्राचीनकलानां नृत्य-सङ्गीत-वाद्यादीनां परिचयप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. विविधकलानां परिचयं वर्णयिष्यन्ति।
2. विविधकलासु विद्यमानवैशिष्ट्यस्य गुणानाञ्च प्रतिपादने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. प्राचीनकलानां स्वरूपं भेदान् च लेखिष्यन्ति।
4. गीत-नृत्य-वाद्यकलाः अभिज्ञातुं समर्थाः भविष्यन्ति।
5. प्रमुखप्रसिद्धगीतकाराणां विषये वर्णयिष्यन्ति।
6. भारतीयशास्त्रीयकलानां दर्शनं सिद्धान्तञ्च प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.4	भारतीयशास्त्रीयकलानां मूलाधाराः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. भारतीयशास्त्रीयकलानां परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भारतीयशास्त्रीयकलानां विहङ्गावलोकनम् (Overview)
- भारतीयशास्त्रीयकलानां प्रकाराः।
- प्रमुखकलारूपाणां परिचयः।
  - संगीतम् (कर्णाटकं हिन्दुस्तानी च)
  - नृत्यम् (भरतनाट्यम्, कुचिपुडी, कथक, मणिपुरी, कथाकाली, ओडिस्सी आदयः)
  - दृश्यकला (मधुबनी, वरली, आदयः)

अन्वितिः २. भारतीयशास्त्रीयसंगीतम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भारतीयशास्त्रीयसंगीतस्य मूलानि।
- हिन्दुस्तानी शास्त्रीयसंगीतस्य परिचयः - रागः तालः वाद्ययन्त्राणि (सितार, तबला, सरोद इत्यादयः) च।

- कर्नाटकशास्त्रीयसङ्गीतस्य परिचयः - रागः तालः वाद्ययन्त्राणि (वीणा, मृदङ्गम्, वेणुः इत्यादयः) च।
- मुख्यसङ्गीतकाराणां परिचयः हिन्दुस्तानीपरम्परायां तानसेनः, एम्.एस्.सुब्बुलक्ष्मी, पंडितरविशङ्करः,उस्तादजाकिरहुस्सैनश्च आदयः कर्नाटकीये त्यागराज इत्यादयः संगीतकाराः।

अन्वितिः ३. भारतीयशास्त्रीयनृत्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भारतीयशास्त्रीयनृत्यरूपाणां परिचयः।
- **भरतनाट्यम्** : उत्पत्तिः प्रविधिः अभिव्यक्तिश्च ; अभिनयस्य (मुखभावः) मुद्राणां च (हस्तस्य इङ्गिताः) महत्त्वम्।
- **कथकम्** : कथाकथननृत्यरूपं, पादकर्म (तत्कार), वृत्तानि (चक्कर), अभिव्यक्तिश्च।
- **ओडिस्सी, कुचिपुडी, मणिपुरी, कथकली च** : प्रत्येकनृत्यशैल्याः संक्षिप्तपरिचयः प्रादेशिकमहत्त्वं च।

अन्वितिः ४. भारतीयशास्त्रीयकलानां दर्शनं सिद्धान्तश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सौन्दर्य-अवधारणाः (Aesthetic Concepts)
- दार्शनिक-अवधारणाः (Philosophical Concepts)
- रसः भावाश्च।
- भरतमुनिकृतस्य नाट्यशास्त्रस्य अध्यायानुरूपः परिचयः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. M. Kapoor, *भारतीयसंगीतम् : A Social and Cultural History*।
2. K. R. S. Vishwanathan, *Hindustani Music: A Tradition in Transition*।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. पाध्ये, शांता, (1989), *अभिनय और रस सिद्धांत*, मुंबई : लोकप्रिय प्रकाशन।
2. द्विवेदी, जानकीवल्लभ, (1995), *भारतीय संगीत का इतिहास*, प्रयागराज : हिन्दी साहित्य सम्मेलन।
3. मिश्र, रामबाबू, (2002), *भारतीय शास्त्रीय नृत्य: परंपरा और विकास*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
4. कोकास, एम., (2006), *भारतीय कला के मूल तत्व*, नई दिल्ली : नेशनल बुक ट्रस्ट।
5. शर्मा, रमाकान्त, (2010), *नाट्यशास्त्र: एक समीक्षात्मक अध्ययन*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.5: संस्कृते अनूदितं साहित्यम् अनुवादश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अनूदितसाहित्यस्य सामान्येन प्रत्यभिज्ञापनम्।
2. विविधभाषिक-अनुवादकौशलस्य अवबोधनम्।
3. आधुनिकसाहित्ये अनुवादसाहित्यस्य परिचयप्रदानम्।
4. अनुवादकलायाः वैशिष्ट्यज्ञानप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृते अनुवादपरम्परां वर्णयिष्यन्ति।
2. अनुवादसाहित्यनिर्माणे प्रेरणां प्राप्य साहित्यानुवादं करिष्यन्ति।
3. अनूदितसाहित्यस्य सामान्यपरिचयं कथयिष्यन्ति।
4. पत्रकारितायाम् अनुवादकैः कार्यं कर्तुं सिद्धाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.5	संस्कृते अनूदितं साहित्यम् अनुवादश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. आधुनिकं संस्कृतसाहित्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- आधुनिकसाहित्यस्य आरम्भकालः।
- आधुनिकसमये अनुवादस्य आवश्यकता।
- संस्कृतेऽनूदितसाहित्यं (याज्ञसेनी उडियाभाषातः संस्कृतानुवादः)।
- संस्कृतसाहित्यस्य विकासे अनुवादस्य भूमिका।

अन्वितिः २. साहित्यस्य भाषानुवादः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भाषानुवादे समस्या समाधानञ्च।
- भाषानुवादे नियमाः।
- भाषानुवादे भावाभिव्यक्तिः।

- आधुनिकसाहित्यानुवादे अनुवादकस्य योग्यता।

अन्वितिः ३. पत्रकारितायाम् अनुवादः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- जागतिक-राष्ट्रिय-प्रादेशिकवृत्तान्तानाम् अनुवादः।
- सास्कृतिक-क्रीडादिविषयाणाम् अनुवादः।
- कार्यालयेषु सूचनानाम् अनुवादः।
- आधुनिकसाहित्यानुवादे व्याकरणस्य भूमिका।
- अनुवादे तुलनात्मकप्रक्रिया।

अन्वितिः ४. प्रायोगिकाभ्यासः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- संस्कृतभाषाया हिन्दीभाषायां हिन्दीतः संस्कृतभाषायां च अनुवादः।
- आङ्ग्लभाषातः संस्कृतभाषायाम् अनुवादः।
- संस्कृतभाषाया आङ्ग्लभाषायाम् अनुवादः।
- संस्कृतभाषाया प्रान्तीयभाषासु प्रान्तीयभाषाया संस्कृतभाषायां च अनुवादः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. नोटियाल, चक्रधर, (1988), *बृहदनुवादचन्द्रिका*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. द्विवेदी, कपिलदेव, (2016), *भाषाविज्ञानम्*, वाराणसी : विश्वविद्यालयीय प्रकाशनम्।
3. सिहाग, नरेश (सम्पा.), *साहित्य और अनुवाद प्रक्रिया*, भिवानी : गीता प्रकाशन।
4. टण्डन्, पूर्णचन्द्र, *अनुवादविमर्श*, दिल्ली : नई किताब प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. प्रमीला, के. पी., *अनुवाद के व्यावहारिक आयाम*, नई दिल्ली : नई किताब प्रकाशन।
2. मेहेर, छबीलकुमार, *अनुवादप्रक्रिया एवं प्रयोग*, नई दिल्ली : नई किताब प्रकाशन।
3. मेहेर, छबीलकुमार, *भाषाप्रयुक्ति एवं अनुवाद*, नई दिल्ली : नई किताब प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः
100-199

द्वितीयसत्रार्द्धः (Semester - 2)

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.6: शतककाव्येषु नीतिशतकम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतसाहित्ये शतककाव्यपरम्परायाः परिचयप्रदानम्।
2. नीतिशतकस्य वैशिष्ट्यावबोधनम्।
3. दुष्टसज्जनयोः स्वरूपपरिज्ञानम्।
4. नैतिकमूल्यस्य अवबोधनम्।

पाठ्यक्रमस्य परिणामः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृतसाहित्ये शतककाव्यपरम्परायाः परिचयं वर्णयितुं प्रभविष्यन्ति।
2. उत्तमस्वभावस्य विषये वर्णयिष्यन्ति।
3. दुष्टसज्जनयोर्भेदान् विभेत्स्यन्ति।
4. सज्जनसंगतेः प्रेरणां प्रसारयिष्यन्ति।
5. परोपकारिणां स्वरूपं वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
6. दैव- कर्मपद्धत्योः माहात्म्यं व्याख्यातुं शक्ताः भविष्यन्ति।
7. सामान्यजनानाम् उपयोगाय नीतिशतकस्य उपादेयताविषये स्वयं प्रबुद्धाः भविष्यन्ति, स्वकुटुम्बे स्वजीवने सामाजिकजीवने च अपेक्षितं गुणात्मकं परिवर्तनम् आनेष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.6	शतककाव्येषु नीतिशतकम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. संस्कृतसाहित्ये शतककाव्यपरम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शतककाव्यानां परिचयः।
- नीतिशतकस्य वैशिष्ट्यम्।
- भर्तृहरेः कवित्वम्।
- समाजे नीतेः उपयोगित्वम्।
- मंगलाचरणम्।

- मूर्ख-पद्धतिः (२-११ श्लोकाः)

अन्वितिः २. **श्रेयोऽङ्कः १**

- विद्वत्पद्धतिः (१२-२१ श्लोकाः)
- स्वाभिमान-पद्धतिः (२२-३१ श्लोकाः)
- अर्थ-पद्धतिः (३२-४१ श्लोकाः)

अन्वितिः ३. **श्रेयोऽङ्कः १**

- दुर्जन-पद्धतिः (४२-५१ श्लोकाः)
- सज्जन-पद्धतिः (५२-६१ श्लोकाः)
- परोपकार पद्धतिः (६२-७१ श्लोकाः)

अन्वितिः ४. **श्रेयोऽङ्कः १**

- धैर्य-पद्धतिः (७२-८१ श्लोकाः)
- दैव-पद्धतिः (८२-९१ श्लोकाः)
- कर्म-पद्धतिः (९२-१०० श्लोकाः)

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भर्तृहरिः, (2005), *नीतिशतकम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत अकादमी।
2. पु. गोपीनाथः, *भर्तृहरिशतकत्रयम्*, नवदेहली : केन्द्रीय संस्कृत विश्वविद्यालयः।
3. भर्तृहरिः, (सम्पादक - झा, श्री तारिणीश) *नीतिशतकम्*, इलाहाबाद : रामनारायणलाल विजयकुमार।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डा. ए. बी. कीथ, डा. मंगलदेव शास्त्री, (1967), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. Krishnamacharier, (1974), *History of Classical Sanskrit Literature*, वाराणसी : Motilal Banarsidass.
3. आचार्य बलदेव उपाध्याय, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
4. कपिलदेव द्विवेदी, (2007), *संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास*, वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.7: मेघदूतवर्णितानि भौगोलिकक्षेत्राणि

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. मेघदूतकाव्यस्य विस्तृतपरिचयः।
2. रामगिरितः अलकापुरीपर्यन्तं मार्गस्य काव्यात्मकपरिचयः।
3. विप्रलम्भशृङ्गारस्य अवबोधनम्।
4. कामार्तानां मनःस्थितेः अवबोधनम्।
5. संस्कृतकाव्यवाङ्मये निहितानां विज्ञानतत्त्वानाम् अवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. रामगिरेः आम्रकूटस्य रेवानद्याः दशार्णदेशस्य च सामान्यपरिचयं वक्ष्यन्ति।
2. मेघनिर्माणप्रक्रिया तस्मिन् दूतत्त्वारोपणस्य काव्यात्मकपरिचयं वर्णयिष्यन्ति।
3. उज्जयिन्याः वैभवस्य सौन्दर्यस्य च परिचयं कारयिष्यन्ति।
4. गम्भीरानद्याः, सरस्वतीनद्याः, गङ्गानद्याः, चम्बलनद्याश्च सौन्दर्यदर्शनं करिष्यन्ति।
5. उज्जयिनीतः अलकापुरीपर्यन्तं मार्गस्य स्वरूपं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.7	मेघदूतवर्णितानि भौगोलिकक्षेत्राणि	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. भारतीयकाव्यपरम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- खण्डकाव्यस्य परिचयः।
- कालिदासस्य महाकवित्वम्।
- मेघदूतस्य उपजीव्यम्।
- मेघदूते रसालङ्कारयोः समन्वितिः।

अन्वितिः २. यक्षस्थितिः मेघदर्शनञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- यक्षशापवृत्तान्तः।
- मेघस्थितिः, मेघनिर्माणप्रक्रिया, कामार्तस्य प्रकृतिकृपणत्वम्।

- मेघस्य अतिथिसत्कारः, सन्देशप्रापणाय याचना, मेघपर्वतयोः मैत्री।
- मालक्षेत्रम्, आम्रकूटपर्वतः, रेवादर्शनं च।

अन्वितिः ३. मेघदूते भारतस्य भौगोलिकक्षेत्रवर्णनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- दशार्णदेशः, विदिशानगरी, वेत्रवतीनदी च।
- अवन्तीदेशे उज्जयिनी, उज्जयिन्याः आपणम्, उज्जयिन्याः इतिहासः च।
- महाकालदर्शनम्, महाकालमन्दिरे सन्ध्यानृत्यं पूजनविधानञ्च।
- गम्भीरानदी, देवगिरिः, चर्मण्वती नदी च।

अन्वितिः ४. मेघदूते भारतस्य भौगोलिकक्षेत्रवर्णनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ब्रह्मावर्ते कुरुक्षेत्रं, सरस्वतीनदी, गङ्गानदी, यमुनानदी च।
- हिमालयवर्णनं, हिमालये शिवपूजनं किन्नरगानञ्च।
- क्रौञ्चपर्वतदर्शनं, कैलासपर्वतदर्शनं, कैलासपर्वते देवाङ्गनाः च।
- अलकापुर्याः प्रथमदर्शनं, मेघमार्गसौन्दर्यञ्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आचार्यशेषराजशर्मा रेग्मी, (2019), *मेघदूतम् (पूर्वमेघः)*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

सहायकाः ग्रन्थाः(Additional Readings)

1. डा. ए. बी. कीथ, डा. मंगलदेव शास्त्री, (1967), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. उमाशंकर ऋषि, (2000), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा भारती अकादमी।
3. आचार्य बलदेव उपाध्याय, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.8: प्रमुखाणि छन्दांसि कविशिक्षा च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. छन्दोमञ्जरीग्रन्थस्य सामान्यपरिचयप्रदानम्।
2. छन्दश्शास्त्रस्य प्राप्यमाणानां प्रयोजनानां ज्ञानसम्पादनम्।
3. छन्दश्शास्त्रानुगुणं श्लोकलेखनसामर्थ्यम्।
4. कविशिक्षायाः ज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भारतीयज्ञानपरम्परायां काव्यशास्त्रसौन्दर्यदर्शनानां नानाविधवृत्त-कविसमयादीनां विषयाणां वर्णनं करिष्यन्ति।
2. अनुष्टुब्बृहती-इत्यादिनिर्दिष्टानां छन्दसां परिचयं वक्ष्यन्ति।
3. साहित्यस्य रचनार्थम् उपयोगिनीं कविशिक्षां प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. पद्यरचनां कर्तुं प्रयतिष्यन्ते।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.8	**प्रमुखाणि छन्दांसि कविशिक्षा च**	**04**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. छन्दःशास्त्रपरम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- छन्दःशास्त्रस्य महत्त्वम्।
- छन्दोमञ्जरी इति ग्रन्थस्य वैशिष्ट्यम्।
- छन्दोग्रन्थकर्तुः गङ्गादासस्य योगदानम्।
- प्राकृतसाहित्यम्।
- आर्या-गीति-गण-सम-अर्धसम-विषमवृत्तानां स्थानं महत्त्वं च।
- गुरुलघुनिर्देशः प्रसिद्धानि छन्दांसि च।

अन्वितिः २. अष्टाक्षरादिच्छन्दांसि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अष्टाक्षरस्य अनुष्टुभ्छन्दसः लक्षणं तन्महत्त्वं च, विद्युन्मालाख्यस्य अनुष्टुभ्भेदस्य लक्षणम्, उदाहरणं च।
- दशाक्षरस्य मात्रावृत्तस्य लक्षणोदाहरणे।

- एकादशाक्षराणाम् इन्द्रवज्रा-उपेन्द्रवज्रा-उपजाति- शालिनी-दोधकवृत्तानां लक्षणोदाहरणानि।
- द्वादशाक्षराणां वंशस्थवृत्त-भुजङ्गप्रयात-तोटक-द्रुतविलम्बितवृत्तानां लक्षणोदाहरणानि।

अन्वितिः ३. त्रयोदशाक्षरादिच्छन्दांसि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- त्रयोदशाक्षराणां प्रहर्षिणी-मत्तमयूर-मञ्जुभाषिणी-वृत्तानां लक्षणोदाहरणानि।
- चतुर्दशाक्षरस्य वसन्ततिलकावृत्तस्य लक्षणोदाहरणे।
- पञ्चदशाक्षरस्य मालिनीवृत्तस्य लक्षणोदाहरणे।
- षोडशाक्षरस्य पञ्चचामरवृत्तस्य लक्षणोदाहरणे।
- सप्तदशाक्षराणां शिखरिणी-मन्दाक्रन्ता-पृथ्वीवृत्तानां लक्षणोदाहरणानि।
- नवदशाक्षरस्य शार्दूलविक्रीडितवृत्तस्य लक्षणोदाहरणे।
- एकविंशाक्षरस्य स्रग्धरावृत्तस्य लक्षणोदाहरणे।

अन्वितिः ४. कविशिक्षा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शास्त्रसङ्ग्रहः।
- कविचर्या राजचर्या च।
- शब्दार्थहरणोपायाः।
- कविसमयः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. श्रीगङ्गादासप्रणीता, *छन्दोमञ्जरी* (व्याख्या: डा. ब्रह्मानन्द त्रिपाठी), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
2. सं. डा. गंगासागर राय, *हिन्दी काव्यमीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. केदारभट्टः, (1962), *वृत्तरत्नाकरम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरीज़ आफिस।
2. पं. मधुसूदन ओझा, (1991), *छन्दःसमीक्षा (समीक्षाग्रन्थः)* (सं. श्री सुरजनदासस्वामी), जयपुर : राजस्थान संस्कृत अकादेमी।
3. अभिराजराजेन्द्रमिश्रः, (1999), *छन्दोऽभिराजीयम् (छन्दःशास्त्रम्)*, इलाहाबाद : वैजयन्त प्रकाशन।
4. आचार्य रामकिशोरमिश्रा, (2058 वि.सं.), *संस्कृत छन्दो का उद्भव तथा विकास*, मेरठ : ज्ञानप्रकाशन, सुभाष बाजार।
5. पिंगलः, *छन्दःशास्त्रम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत-सुरभारती प्रकाशनम्।

काठिन्यस्तरः 100-199

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.9: संस्कृतगद्यसाहित्यस्य परिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतगद्यसाहित्यस्य सामान्यपरिचयप्रदानम्।
2. गद्यसाहित्येन प्राप्यमाणानां प्रयोजनानां ज्ञानसम्पादनम्।
3. गद्यसाहित्ये विद्यमानानां प्रमुखग्रन्थानां परिचयप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. विविधगद्यसाहित्यस्य परिचयात्मकवर्णनं करिष्यन्ति।
2. गद्यसाहित्ये विद्यमानवैशिष्ट्यस्य गुणानाञ्च परिचयप्रदानं करिष्यन्ति।
3. प्राचीनसंस्कृतवाङ्मये गद्यकाव्यस्वरूपं भेदान् च वर्णयिष्यन्ति।
4. शुकनासोपदेश-शिवराजविजय-इत्यादिग्रन्थान् निरूपयिष्यन्ति।
5. प्रमुखगद्यसाहित्यरचनाकाराणां विषये वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.9	संस्कृतगद्यसाहित्यस्य परिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. शुकनासोपदेशः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शुकनासोपदेशस्य परिचयः।
- शुकनासोपदेशवर्णितः समाजः।
- शुकनासोपदेशवर्णितं राजनैतिकचिन्तनम्।

अन्वितिः २. शिवराजविजयं (निःश्वासः - १) **श्रेयोऽङ्कः १**

- शिवराजविजयस्य काव्योत्कृष्टता कथानकं, क्रियाकालः च। (Poetic excellence, plot, Timing of Action)

अन्वितिः ३. संस्कृतगद्यसाहित्येतिहासः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महत्त्वपूर्णगद्यकाव्यानाम् उत्पत्तिः विकासश्च (सुबन्धुः बाणः दण्डी अम्बिकादत्तव्यासादीनां विशेषसन्दर्भे)

अन्वितिः ४. संस्कृतगद्यसाहित्यस्य सर्वेक्षणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- संस्कृतगद्यसाहित्यस्य सर्वेक्षणम् - अधोदत्तगद्यकाव्यानां विशेषसन्दर्भे।
- पंचतन्त्रं हितोपदेशः वेतालपञ्चविंशतिका सिंहासनद्वात्रिंशिका पुरुषपरिक्षा च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. *कादम्बरी*, देहली : मेहरचन्दलक्ष्मणदासः।
2. अम्बिकादत्तव्यासरचितः, *शिवराजविजयम्* (व्याख्या – रमाशंकरश्रीः), वाराणसी : चौखम्भा सुरभारती प्रकाशनम्।
3. Keith, A. B. *History of Sanskrit Literature* (also Hindi translation). Delhi : Motilal Banarsidass (MLBD).

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. पाण्डेय, रामनाथ, (1990), *संस्कृत गद्य के प्रमुख रचनाकार*, वाराणसी : सरस्वती भवन ग्रंथमाला।
2. झा, गोविन्द, (1998), *संस्कृत गद्य साहित्य में नीतिकाव्य परंपरा*, पटना : विद्याभवन प्रकाशन।
3. भट्ट, जी. एन., (2001), *संस्कृत गद्य साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत भवन।
4. शास्त्री, सत्यव्रत, (2008), *संस्कृत साहित्य का संक्षिप्त इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
5. मिश्र, प्रभाकर, (2015), *गद्यकाव्यम्, एक अध्ययन*, प्रयागराज : भारतीय साहित्य संस्थान।

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.10: अलङ्कारशास्त्रस्य परिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अलङ्कारशास्त्रस्य सामान्यपरिचयप्रदानम्।
2. अलङ्कारशास्त्रेण प्राप्यमाणानां प्रयोजनानां ज्ञानसम्पादनम्।
3. अलङ्कारशास्त्रे विद्यमानानां प्रमुखग्रन्थानां परिचयप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. विविध-अलङ्कारशास्त्राणां परिचयं वक्ष्यन्ति।
2. अलङ्कारशास्त्रे विद्यमानवैशिष्ट्यस्य गुणानाञ्च परिचयस्य प्रदाने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. प्राचीनसंस्कृतवाङ्मये अलङ्कारशास्त्रभेदान् च निरूपयिष्यन्ति।
4. ध्वनि-रस-औचित्य-वक्रोक्ति-रीति-इत्यादि-अलङ्काराणां प्रतिपादने समर्थाः भविष्यन्ति।
5. प्रमुख-अलङ्काररचनायाः मौलिकतां वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 1.10	अलङ्कारशास्त्रस्य परिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अलंकारशास्त्रस्य विभिन्नाः सिद्धान्ताः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ध्वनिसिद्धान्तस्य परिचयः।
- रससिद्धान्तस्य परिचयः।

अन्वितिः २. मम्मटरचितकाव्यप्रकाशः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- लेखकस्य परिचयः।
- ग्रन्थस्य परिचयः।
- दशोल्लासानां विशिष्टः परिचयः।

अन्वितिः ३. काव्यप्रकाशः प्रथमोल्लासः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कविसृष्टिः - ब्रह्मसृष्टिः।
- काव्यप्रयोजनम्।

- काव्यहेतुः।
- काव्यभेदाः।

अन्वितिः ४. काव्यप्रकाशः द्वितीयोल्लासः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- संकेतवादः।
- षड्विधलक्षणा।
- लक्षणामूलव्यञ्जना।
- अभिधामूलव्यञ्जना।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मम्मटः, *काव्यप्रकाशः*, धारवाडम् : प्रसरंग कर्नाटक विश्वविद्यालयः।
2. मम्मटः, *काव्यप्रकाशः*, वाराणसी : चौखम्भा संस्कृतमालाकार्यालयः।
3. डॉ. सत्यव्रत सिंह, *काव्यप्रकाशः*, देहली : चौखम्भा संस्कृत प्रतिष्ठानम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. आनन्दवर्धनः, (1990), *ध्वन्यालोकः* (सम्पा. पं. रमाशंकर त्रिपाठी), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. भरतमुनिः, (1996), *नाट्यशास्त्रम्* (एड. मण्मथनाथ द्विवेदी), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरीज कार्यालय।

द्वितीयवर्षः
(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 200-299	तृतीयसत्रार्द्धः (Semester - 3)	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1: काव्यलक्षणानुबन्धप्रयोजनानि

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. साहित्यशास्त्रे काव्यलक्षणपरिज्ञानम्।
2. साहित्य शास्त्रे अनुबन्धानां परिज्ञानम्।
3. भारतीयज्ञानपरम्परायां काव्यशास्त्रे च काव्यप्रयोजनविषये ज्ञानार्जनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. साहित्यशास्त्रे प्रोक्तानि काव्यलक्षणानि सूक्ष्मतया प्रतिपादयिष्यन्ति।
2. भारतीयज्ञानपरम्परायां काव्यशास्त्रे अलङ्कारप्रयोजनविषये वर्णयिष्यन्ति।
3. काव्यशास्त्रेऽनुबन्धचतुष्टयविषये वक्तुं शक्ष्यन्ति।
4. आलङ्कारिकनये मम्मटाचार्यानुसारेण विश्वनाथानुसारेण पण्डितराजजगन्नाथानुसारेण च काव्यप्रयोजनं निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.1	काव्यलक्षणानुबन्ध-प्रयोजनानि	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. आलङ्कारिकनये काव्यस्वरूपम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भामहप्रभृति-आलङ्कारिकाणां मतानुसारेण काव्यलक्षणम्।
- अनुबन्धचतुष्टयम्।
- काव्यप्रयोजनम्।
- प्रमुखाणाम् आलङ्कारिकानां मतानुसारेण काव्यप्रयोजनम्।

अन्वितिः २. मम्मटाचार्यानुसारेण काव्यप्रयोजनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- काव्यलक्षणम्।
- काव्यप्रयोजनम्।
- यशः अर्थः व्यवहारबोधश्च।
- अमङ्गलनाशः।

- सद्यः परनिर्वृतिः कान्तासम्मितोपदेशाश्च।

अन्वितिः ३. विश्वनाथानुसारेण काव्यप्रयोजनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- काव्यफलानि।
- अनुबन्धचतुष्टयम्।
- चतुर्वर्गफलप्राप्तिः।
- धर्मार्थकाममोक्षाणां प्राप्तिः।

अन्वितिः ४. पण्डितराजजगन्नाथानुसारेण काव्यप्रयोजनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- काव्यलक्षणम्।
- काव्यफलानि।
- अनुबन्धचतुष्टयम्।
- कीर्तिः परमाह्लाद-गुरुप्रसादः राजप्रसाद-देवताप्रसादश्च फलम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मम्मटः, (2008), *काव्यप्रकाशः* (भट्टवामनाचार्यः, झलकीकरः), दिल्ली : परिमल पब्लिकेशन।
2. मम्मटः, (2008), *काव्यप्रकाशः* (आचार्य विश्वेश्वरः), वाराणसी : ज्ञानमङ्गल लिमिटेड।
3. पण्डितराजः जगन्नाथः, (2010), *रसगङ्गाधरः* (सम्पा. पण्डितमदनमोहनझा), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
4. विश्वनाथः, (2019), *साहित्यदर्पणः* (आचार्य शेषराजशर्मा रेग्मी), वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डे, सुशीलकुमार, & शर्मा, श्रीमायाराम, संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
2. मिश्र, जयमन्त, काव्यात्ममीमांसा, वाराणसी : चौखम्बा विद्या भारती।
3. बलदेव उपाध्याय, संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (काव्यशास्त्रखण्ड), लखनऊ : उत्तरप्रदेशसंस्कृतसंस्थान।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2: शुकनासोपदेशः - राजनैतिकतत्त्वानि

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. बाणभट्टस्य काव्यकौशलज्ञानप्रदानम्।
2. शुकनासोपदेशदिशा राजनैतिकतत्त्वानाम् अवबोधनम्।
3. यौवनोचितोपदेशप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. गद्यसाहित्यस्य वैशिष्ट्यं ज्ञास्यन्ति।
2. शुकनासोपदेशवर्णितराज्यव्यवस्थां वर्णयिष्यन्ति।
3. शुकनासोपदेशवर्णितं राजनयं (युद्धनीतिः, सन्धिः इत्यादयः) निरूपयिष्यन्ति।
4. शुकनासोपदेशवर्णितराजपरिवारविषयान् वक्ष्यन्ति।
5. शुकनासोपदेशवर्णितसामाजिकसम्बन्धान् वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.2	शुकनासोपदेशः - राजनैतिकतत्त्वानि	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. राज्यव्यवस्था। **श्रेयोऽङ्कः १**

- राजशासनशैली।
- प्रशासनिकसंरचना।
- न्यायव्यवस्था।
- अर्थनीतिः।

अन्वितिः २. राजनयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- मित्रराष्ट्राणां सम्बन्धाः।
- शत्रुराष्ट्रनीतिः।

- सन्धिः।
- युद्धनीतिः।

अन्वितिः ३. राजपरिवारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- युवराजस्य शिक्षणम्।
- राजकुमाराणां कर्तव्यानि।
- राज्ञ्याः भूमिका।
- राजवंशस्य परम्परा।

अन्वितिः ४. सामाजिकसम्बन्धाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वर्णव्यवस्था।
- जातीयसम्बन्धाः।
- धार्मिकपरम्पराः।
- सांस्कृतिकम् आदानप्रदानम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. बाणभट्टः, (2019), *कादम्बरी (शुकनासोपदेशः)*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. कीथ, ए. बी., & शास्त्री, मंगलदेव, (1967), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. द्विवेदी, कपिलदेव, (2007), *संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास*, वाराणसी : विश्वविद्यालय प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3: संस्कृतनाटकानि - चितनाटकानाम् अध्ययनम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतसाहित्ये प्रसिद्धानां नाटकानां ज्ञानप्रदानम्।
2. नाटकपात्रमाध्यमेन रामायणे नारीशक्तेः ज्ञानप्रदानम्।
3. प्राचीननाटकानामध्ययनम्।
4. लौकिकसाहित्ये नाट्यपात्राणां ज्ञानप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. नाटकसाहित्यस्य इतिहासं सिद्धान्तान् परिचयञ्च वर्णयिष्यन्ति।
2. स्वप्नवासवदत्तवर्णितविषयान् निरूपयिष्यन्ति।
3. अभिज्ञानशाकुन्तलवर्णितविषयान् निरूपयिष्यन्ति।
4. मुद्राराक्षसवर्णितविषयान् निरूपयिष्यन्ति।
5. संस्कृतनाट्यपरम्परायाः सौन्दर्यस्य समृद्धेश्च विषये अवगमयितुं प्रभविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.3	संस्कृतनाटकानि - चितनाटकानाम् अध्ययनम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. संस्कृतनाटकस्य इतिहासः (उत्पत्तिः विकासश्च) **श्रेयोऽङ्कः १**

- नाटकस्य स्वरूपम् उत्पत्तिः प्रयोजनञ्चेति।
- नाट्यसिद्धान्तानां परिचयः।
- केषाञ्चन महत्त्वपूर्ण-नाटककाराणां परिचयः (भास-कालिदास-शूद्रकाणां विशेषसन्दर्भे)

अन्वितिः २. स्वप्नवासवदत्तम् - प्रथमसर्गः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भासस्य स्वप्नवासवदत्तस्य कथायाः परिचयः।
- प्रथमसर्गस्य कथा व्याख्या च।
- भासशैल्याः वैशिष्ट्यस्य अध्ययनम्।
- प्रथमसर्गस्य पात्राणां परिचयः चरित्रचित्रणञ्चेति।
- स्वप्नवासवदत्तानुसारं समाजे विवाहस्य मानदण्डः।

अन्वितिः ३. अभिज्ञानशाकुन्तलस्य चतुर्थाङ्कस्य अध्ययनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नाटकस्योत्कृष्टता, कथायाः परिचयः।
- काव्येषु नाटकं रम्यं.....इति श्लोकस्य अन्वर्थता/सङ्गति चेति।
- चतुर्थाङ्कस्य कथा व्याख्या च।
- चतुर्थाङ्के वर्णितानामुपमालङ्काराणां ध्वनेश्च परिचयः।
- चतुर्थाङ्के वर्णितस्य शकुन्तलायाः प्रकृतिप्रेम्णः वर्णनम्।

अन्वितिः ४. मुद्राराक्षसम् - प्रथमसर्गः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- मुद्राराक्षसस्य तल्लेखकस्य परिचयः।
- अस्य नाटकस्य रचनायाः प्रयोजनञ्चेति।
- प्रथमसर्गस्य कथा व्याख्या च।
- काव्यस्योत्कृष्टतायाः वर्णनं, कथाविश्लेषणञ्चेति।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. पन्त, सुबोधचन्द्र, *अभिज्ञानशाकुन्तलम्*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. शास्त्री, सुरेन्द्रदेव, *अभिज्ञानशाकुन्तलम्*, इलाहाबाद : रामनारायण बेनीप्रसाद।
3. आचार्य, नारायणराम, *अभिज्ञानशाकुन्तलम्*, नीमच : निर्णयसागर प्रेस।
4. विद्यालंकार, जयपाल, *स्वप्नवासवदत्तम्*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
5. मिश्र, जगदीशचन्द्र, *मुद्राराक्षसम्*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. दीपककुमार, *भारतीय संस्कृति*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।

काठिन्यस्तरः
200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4: विशिष्टालङ्काराणाम् अध्ययनम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतकाव्यशास्त्रे प्रसिद्धानां सिद्धान्तानां ज्ञानप्रदानम्।
2. विभिन्नानां सिद्धान्तानाम् ऐतिहासिकपरम्परायाः अध्ययनम्।
3. रस-ध्वनि-अलंकार-रीति-वक्रोक्ति-औचित्य-आदिषु विषयेषु सामान्यावबोधनम्।
4. भारतीयशास्त्रपरम्परायाः संरक्षणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. साहित्यशास्त्रे प्रस्थानानां सामाजिकोपयोगित्वं प्रतिपादयितुं शक्ष्यन्ति।
2. यमक-उपमाद्यलङ्काराणां सामान्यपरिचयं वक्ष्यन्ति।
3. चन्द्रालोकवर्णित-अलङ्कारान् प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. रस-ध्वनि-अलंकार-रीति-वक्रोक्ति-औचित्यादिसिद्धान्तान् निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.4	विशिष्टालङ्काराणाम् अध्ययनम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. साहित्यशास्त्रे प्रस्थानानि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अलङ्कारप्रस्थानस्य परिचयः।
- रीतिप्रस्थानस्य परिचयः।

अन्वितिः २. लक्षणग्रन्थेभ्यः यमक-उपमाद्यलङ्काराणां सामान्यपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अलङ्कारसर्वस्वं, काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः, काव्यमीमांसा, कुवलयानन्दः इति लक्षणग्रन्थानां विशेषसन्दर्भे।

अन्वितिः ३. चन्द्रालोकः (पञ्चमः मयूखः) **श्रेयोऽङ्कः १**

- अलङ्कारलक्षणम्।
- शब्दालङ्काराः।

- उपमा-अनन्वय-उपमेयोपमा-रूपक-परिणामालङ्काराः।

अन्वितिः ४. चन्द्रालोकः (पञ्चमः मयूखः) **श्रेयोऽङ्कः १**

- उल्लेख-अपह्नुति-उत्प्रेक्षा-अर्थापत्ति-अनुमानालङ्काराः।
- काव्यलिङ्ग-परिकर-तुल्ययोगिता-दीपक-प्रतिवस्तूमालङ्काराः।
- दृष्टान्त-निदर्शना-व्यतिरेक-सहोक्ति-विनोक्ति-समासोक्त्यलङ्काराः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. जयदेवः, (1929), *चन्द्रालोकः* (पीयूषवर्ष, मिश्र, पद्मनाभ, भट्टाचार्य, प्रद्योतन), बनारस : चोखम्बा संस्कृत सीरिज आफ़िस, विद्याविलास प्रेस।
2. विश्वनाथकविः, (1933), *चन्द्रालोकः* (वामनशास्त्री बापत, सम्पा०), पुणे : आनंदाश्रमसंस्थानम्।
3. सिंहः, मुरलीमनोहरप्रसाद, (1964), *अलंकारमीमांसा*, पटना : भारती भवन।
4. हीरा, डा. राजवंश सहाय, (1967), *भारतीय काव्यशास्त्र के प्रतिनिधि सिद्धान्त*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
5. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
6. मिश्रः, जगदीशचन्द्रः, *अलङ्कारशास्त्रस्य इतिहासः*।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. श्रीजयमन्तमिश्र, डा., (2005), काव्यात्ममीमांसा, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. काणे, पी. वी., & शास्त्री, डा. ईश्वर चन्द्र, (2007), संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः
200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.5: प्राच्यपाश्चात्यसाहित्यस्य तुलनात्मकमध्ययनम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. साहित्यस्य प्राच्यपाश्चात्यस्वरूपस्य अवगमनम्।
2. विभिन्नानां प्राच्यपाश्चात्यसिद्धान्तानाम् अध्ययनम्।
3. विश्वदृष्ट्या, सान्दर्भिकबुद्ध्या च युक्तः साहित्यबोधः।
4. विश्वसाहित्यस्वरूपस्य अवबोधः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. काव्यशास्त्रस्य ज्ञानं प्राप्य समाजे तदुपयोगित्वं प्रतिपादयितुं शक्ष्यन्ति।
2. साहित्यस्य सामकालिकतायाः कालक्रमस्य च गवेषणं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
3. तुलनात्मकं, समालोचनात्मकं च दृष्टिकोणं विकसिष्यन्ति।
4. विश्वसाहित्ये भारतस्य स्थानं दृढं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.5	प्राच्यपाश्चात्य-साहित्यस्य तुलनात्मकमध्ययनम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. तुलनात्मकसाहित्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- तुलनात्मकसाहित्यस्य परिभाषा-विधिश्चेति।
- विश्वे तुलनात्मकसाहित्यम्।
- भारते तुलनात्मकसाहित्यम्।
- भारतीयसाहित्यस्य सामान्यपरिचयः।
- विश्वसाहित्यस्य सामान्यपरिचयः।

अन्वितिः २. विश्वसाहित्यस्य प्रसिद्ध-लेखकानां तत्कृतीनाञ्च विश्लेषणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शेक्सपियर।
- सोफोक्लेस (Sophocles)

- मोलियरे (Moliere)
- ओडिपस रेक्स (Oedipus Rex)
- टार्टुफे (Tartuffe)

अन्वितिः ३. भारतीयसाहित्यस्य प्रसिद्ध-लेखकानां तत्कृतीनाञ्च विश्लेषणम्। श्रेयोऽङ्कः १

- कालिदासः।
- भासः।
- शूद्रकः।
- भवभूति।
- बाणभट्टः।

अन्वितिः ४. भारतीयविश्वसाहित्ययोः काव्यतत्त्वयोः तुलनात्मकध्ययनम्। श्रेयोऽङ्कः १

- कथानकपरम्परा।
- शोकनाट्यं नायकविचारश्च (Tragedy and Heroism)
- तात्त्विक-आधाराः।
- स्त्रीपात्राणां पात्रचित्रणम्।
- नाटकस्य अन्तिमो भागः (दुखान्तः/सुखान्तः)
- रसभावविचारः (Aesthetics and Emotional Theory)
- नैतिकताबोधः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. ऋषि, उमाशंकर, *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्बा भारती अकादमी।
2. हीरा, डा. राजवंश सहाय, (1967), *भारतीय काव्यशास्त्र के प्रतिनिधि सिद्धान्त*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
3. Comparative Literature: Method and Perspective (1961), Carbondale: Southern Illinois University Press.
4. Aristotle. *The Poetics*.
5. Bassnett, S., (1993), *Comparative Literature: A Critical Introduction*. Oxford: Blackwell Publishers.
6. Domínguez, C., Saussy, H., & Villanueva, D., *Comparative Literature: A Critical Introduction*.
7. Behdad, A., & Thomas, D., *A Companion to Comparative Literature*.
8. Jung, C. G., *Eastern Wisdom and Western Thought*.
9. Devy, G. N., *Indian Literary Theory: A Reader*.
10. Ganguly, D., *World Literature and India: Between Home and the World*.

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. काणे, पी. वी., & शास्त्री, डा. ईश्वर चन्द्र। (2007), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*. दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. Wellek, R., (1963), *The Crisis of Comparative Literature*. Ithaca: Cornell University Press.
3. Das, B. K., (1977), *Comparative Literature in India*. Cuttack: Papyrus.
4. George, K. M. (Ed.), (1984), *Comparative Indian Literature*. Madras: Macmillan India.
5. Bloom, H., (1994), *The Western Canon*. New York: Harcourt Brace.

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

चतुर्थसत्रार्द्धः (Semester - 4)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.6: ध्वनिसिद्धान्तः - आनन्दवर्धनः अभिनवगुप्तः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयज्ञानपरम्परायां ध्वनिसिद्धान्तस्य महत्त्वप्रतिपादनम्।
2. आनन्दवर्धनस्य अभिनवगुप्तस्य च योगदानस्य ज्ञानप्रदानम्।
3. भारतीयशास्त्रपरम्परायाः संरक्षणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भारतीयज्ञानपरम्परायां ध्वनिसिद्धान्तस्य महत्त्वविषये दृढं प्रतिपादयिष्यन्ति।
2. ध्वनेः काव्यात्मत्वं निरूपयिष्यन्ति।
3. अलङ्कारशास्त्रे ध्वनेः प्राधान्यं वक्ष्यन्ति।
4. आनन्दवर्धन-अभिनवगुप्तयोः च काव्यशास्त्रीय-योगदानविषये वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.6	ध्वनिसिद्धान्तः - आनन्दवर्धनः अभिनवगुप्तः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. आलङ्कारशास्त्रे ध्वनिप्रस्थानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ध्वन्यालोकस्य परिचयः।
- आनन्दवर्धनस्य परिचयः देशः कालः इत्यादि।
- आनन्दवर्धनस्य कृतयः।
- अभिनवगुप्तः तत्कृतयश्च।
- ध्वनिसिद्धान्तस्य आविष्कारः।

अन्वितिः २. ध्वनिसिद्धान्तः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ध्वनेः काव्यात्मत्वम्।
- अभाववादः।

- भाक्तवादः अनिर्वचनीयवादः च।
- वस्तुध्वनिः।
- अलङ्कारध्वनिः।
- रसध्वनिः।
- अभाव-भाक्त-अनिर्वचनीयतावादस्य निराकरणम्।
- लक्षणामूलध्वनिः अभिधामूलध्वनिः च।

अन्वितिः ३. ध्वनिप्रकाराः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अविवक्षितवाच्यध्वनिः।
- विवक्षितान्यपरवाच्यध्वनिः।
- अर्थान्तरसङ्क्रमितवाच्यध्वनिः।
- अत्यन्ततिरस्कृतवाच्यध्वनिः।

अन्वितिः ४. रसस्य प्राधान्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रसादेः ध्वनित्वम् अलङ्कारत्वं च।
- रसध्वनिप्रभेदानाम् अनन्तत्वम्।
- भारतीयज्ञानपरम्परायां ध्वनिप्रस्थानस्य महत्त्वम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आनन्दवर्धनः, (2010), *ध्वन्यालोकः* (१, २ उद्योतौ), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डॉ. श्रीजयमन्तमिश्र, (2005), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. काणे, पी. वी., & शास्त्री, डॉ. ईश्वर चन्द्र, (2007), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.7: रससिद्धान्तः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. रससिद्धान्तस्य परिचयप्रदानम्।
2. रसविषयकविभिन्नमतानामवबोधनम्।
3. साहित्ये रसानां महत्त्वविषये भावात्मकावबोधः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. रससिद्धान्तस्य परिचयं वक्ष्यन्ति।
2. रसविषयकविभिन्नमतानि दृढं प्रतिपादयिष्यन्ति।
3. रससूत्रस्य व्याख्यातॄणां वर्णनं करिष्यन्ति।
4. रसानां मानवजीवनोपयोगित्वविषये व्याख्यास्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.7	**रससिद्धान्तः**	**04**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. नाट्यशास्त्रे रसस्यावधारणा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रससूत्रं तस्य व्याख्यानञ्च।
- विभावः।
- अनुभावः।
- व्यभिचारिभावः।
- स्थायिभावः।
- रसस्य भेदाः।

अन्वितिः २. रससूत्रस्य व्याख्यातारः - 1 (भट्टलोल्लटः श्रीशङ्कुकश्च) **श्रेयोऽङ्कः १**

- रससिद्धान्तस्य व्युत्पत्तिः।
- उत्पत्तिवादस्य परिचयः।
- वेदान्तदर्शनानुसारं उत्पत्तिवादस्य समीक्षा।
- अनुमितिवादस्य परिचयः।

- न्यायदर्शनानुसारं अनुमितिवादस्य समीक्षाः।

अन्वितिः ३. रससूत्रस्य व्याख्यातारः - 2 (भट्टनायकः अभिनवगुप्तश्च) **श्रेयोऽङ्कः १**

- भुक्तिवादस्य परिचयः।
- रसास्वादने साधारणीकरणस्य विचारः।
- साङ्ख्यदर्शनानुसारं भुक्तिवादस्य समीक्षा।
- अभिव्यक्तिवादस्य परिचयः।
- साधारणीकरणविषये अभिनवगुप्तस्य दृष्टिः।
- रसो न ज्ञाप्यः न कार्यः।
- रसस्य अलौकिकत्वम्।

अन्वितिः ४. रसविषये अन्ये शास्त्रकाराः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महिमभट्टः।
- धनञ्जयः।
- आनन्दवर्धनः।
- भारतीयज्ञानपरम्परायां ध्वनिप्रस्थानस्य महत्त्वम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भरतमुनिः, (2002), *नाट्यशास्त्रम्* (सम्पा. पं. केदारनाथः), दिल्ली : राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्।
2. मम्मटः, (2008), *काव्यप्रकाशः* (भट्टवामनाचार्यः, झलकीकरः), दिल्ली : परिमल पब्लिकेशनम्।
3. आनन्दवर्धनः, (2009), *ध्वन्यालोकः* (सम्पा. जगन्नाथपाठकः), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
4. महिमभट्टः, (2016), *व्यक्तिविवेकः* (सम्पा. रेवाप्रसादद्विवेदी), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत भवन।
5. धनञ्जयः, *दशरूपकम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत भवन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डॉ. श्रीजयमन्तमिश्र, (2005), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. काणे, पी. वी., & शास्त्री, डॉ. ईश्वर चन्द्र, (2007), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.8: अलङ्कारशास्त्रस्य सामाजिकमहत्त्वम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयज्ञानपरम्परायां काव्यशास्त्र-सौन्दर्यशास्त्र-विविधदर्शनानां ज्ञानप्रदानम्।
2. रस-ध्वनि-अलंकार-रीति-वक्रोक्ति-औचित्य-आदिषु विषयेषु सामान्यावबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. काव्यशास्त्रस्य ज्ञानं प्राप्य समाजे तदुपयोगित्वं प्रतिपादयितुं शक्ष्यन्ति।
2. सौन्दर्यशास्त्रस्य विषये निरूपणं करिष्यन्ति।
2. दैनन्दिनवाग्व्यवहारे अलङ्कारशास्त्रस्य व्याप्तिं वर्णयिष्यन्ति।
3. विविधकाव्यशास्त्रीय सिद्धान्तानां समाजमूलकतां प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.8	अलङ्कारशास्त्रस्य सामाजिकमहत्त्वम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. संस्कृतसाहित्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- समाजे साहित्यम्।
- सौन्दर्यसिद्धान्ताः।
- अमरुशतकम्।
- प्राकृतसाहित्यम्।
- गाथासप्तशती।

अन्वितिः २. सौन्दर्यशास्त्रम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शब्दालङ्काराः।
- अर्थालङ्काराः।
- काव्यगुणाः।
- रसभावादयः।

अन्वितिः ३. रीति-वक्रोक्ति-औचित्यसम्प्रदायाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वक्रोक्तिजीवितम्।
- औचित्यविचारचर्चा।
- उक्तसम्प्रदायेषु सौन्दर्यदर्शनम्।

अन्वितिः ४. सौन्दर्यसिद्धान्तः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भारतीयसौन्दर्यनिष्कर्षः।
- भारतीयज्ञानपरम्परायां कलानां महत्त्वम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. सिंह, मुरलीमनोहरप्रसाद, (1964), *अलंकारमीमांसा*, पटना : भारती भवन।
2. हीरा, डा. राजवंश सहाय, (1967), *भारतीय काव्यशास्त्र के प्रतिनिधि सिद्धान्त*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
3. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
4. पाण्डेय, रमाकान्त, (2012), *वक्रोक्तिजीवितम्*, जयपुर : जगदीशसंस्कृतपुस्तकालय।
5. ऋषि, उमाशंकर, *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा भारती अकादमी।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. श्रीजयमन्तमिश्र, डा. (2005), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. काणे, पी. वी., & शास्त्री, डा. ईश्वर चन्द्र, (2007), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.9: पौराणिकसाहित्यस्य विशिष्टाध्ययनम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. पुराणानां स्वरूपं परिचयश्च।
2. भारतस्य संरक्षितायाः बहुमूल्यसभ्यतायाः वर्णनम्।
3. पौराणिकसिद्धान्तानाम् अध्ययनम्।
4. भौगोलिकदृष्ट्या पुराणानाम् अध्ययनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भारतीयजनानां जीवनस्य सांस्कृतिकस्य च स्वरूपनिर्माणे पुराणानां प्रमुखां भूमिकां वक्ष्यन्ति।
2. सामाजिक-आर्थिक-भौगोलिक-राजनैतिक-दार्शनिक-शैक्षिक-व्यवस्थां वर्णयिष्यन्ति।
3. पुराणसाहित्यस्य काव्यसौन्दर्यरसध्वन्यलंकारादयश्च वक्ष्यन्ति।
4. पौराणिकसाहित्यस्य सामग्रीम् ऐतिहासिकं महत्त्वं च दृढं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.9	पौराणिकसाहित्यस्य विशिष्टाध्ययनम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. पुराणपरिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पुराणानां परिभाषा/लक्षणम्।
- पुराणानां विभाजनम्।
- पुराण-उपपुराणयोः भाषा-शैली-सम्बन्धश्चेति।

अन्वितिः २. विषयवस्तुविश्लेषणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ब्रह्मपुराणे सिन्धुघाटिसभ्यतायाः विषयवस्तु ।
- उपपुराणानां सामाजिकविषयवस्तु।
- पुराणानाम् ऐतिहासिकं महत्त्वम्।

अन्वितिः ३. पुराणानां भौगोलिकाध्ययनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- विष्णुपुराणे भौगोलिकविषयाः।
- शिवपुराणे वर्णितः जम्बूद्वीपः।
- विष्णुपुराणे राष्ट्रस्य अवधारणा।

- भारतस्य स्वरूपं मार्कण्डेयलिङ्गविष्णुधर्मोत्तरपुराणादिविशेषसन्दर्भे।

अन्वितिः ४. अग्निपुराणे वर्णितकाव्यतत्त्वानां अध्ययनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अग्निपुराणे वर्णितकाव्यलक्षणानां विश्लेषणम्।
- अग्निपुराणे वर्णितमहाकाव्यलक्षणानां विश्लेषणम्।
- अग्निपुराणे वर्णितानाम् अनुप्रास-यमक-उपमा-रूपक-विभावना-सन्देहालङ्काराणां विश्वलेषणम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. हीरा, डा. राजवंश सहाय, (1967), *भारतीय काव्यशास्त्र के प्रतिनिधि सिद्धान्त*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. चतुर्वेदी, गिरिधरशर्मा, (1970), *पुराणपरिशीलन*, पटना : विहार राष्ट्र भाषा परिषद्।
3. गङ्गाधर, पण्डा, *संस्कृत वाङ्मय का वृहद् इतिहास (पुराण खण्ड-१३)*, लखनऊ : उत्तर प्रदेश संस्कृत संस्थान।
4. चतुर्वेदी, गिरिधरशर्मा, & शर्मा, शिवदत्त, *पुराण विद्या*, जयपुर : राजस्थान संस्कृत अकादमी।
5. उपाध्याय, बलदेव, *पुराणविमर्शः*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
6. Aiyar, N. K. (1914–1916). *The Puranas in the Light of Modern Sciences*. Adyar.
7. Hazra, R. C. (1962). *The Puranas: The Upapuranas in the Cultural Heritage of India (Vol. II)*. Calcutta: R. K. Mission Institute.
8. Bhattacharji, S. (1970). *The Indian Theogony: A Comparative Study of Indian Mythology from the Vedas to the Puranas*. Cambridge: Cambridge University Press.

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. Mankad, D. R. (1951). *Puranic Chronology*. Anand, Gujarat: Gangajala Prakashan.
2. Hazra, R. C. (1975). *Studies in the Puranic Records on Hindu Rites and Questions (Reprint)*. Delhi: Motilal Banarasidass.
3. Rochetore, Ludo. (1986). *The Puranas (A History of Indian Literature) (Vol. IV)*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
4. Ali, S. M. (1996). *The Geography of the Puranas*. New Delhi: Peoples Publishing House.

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.10: अलङ्काराः (जयदेवमतानुसारेण)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objective)

1. जयदेवस्य तद्ग्रन्थस्य च परिचयप्रदानम्।
2. चन्द्रालोकस्य सम्यक् परिज्ञानम्।
3. जयदेवेन निरूपितानाम् अलङ्काराणां परिचयप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. जयदेवस्य तद्ग्रन्थस्य च परिचयं कथयिष्यन्ति।
2. छात्राः निर्दिष्टानाम् अलङ्काराणां परिचयं वक्ष्यन्ति।
3. विभिन्नप्रतियोगितासु निर्दिष्टपाठ्यक्रमे एतान् अलङ्कारान् निरूपयिष्यन्ति।
4. काव्येषु एतान् अलङ्कारान् समीक्षितुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 2.10	अलङ्काराः (जयदेवमतानुसारेण)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. जयदेवस्य तद्ग्रन्थस्य च परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- काव्ये अलङ्काराणां स्थानम्।
- जयदेवस्य परिचयः।
- चन्द्रालोकस्य परिचयः।
- अलङ्कारलक्षणम्।
- शब्दालङ्कारः अर्थालङ्कारश्च।

अन्वितिः २. अलङ्काराः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अनुप्रासः, अनुप्रासभेदाः।
- यमकम्, उपमा, रूपकं, परिणामः।
- उल्लेखः, अपह्नुतिः, उत्प्रेक्षा।
- अनुमानं, भ्रान्तिमान्, सन्देहः।

अन्वितिः ३. अलङ्काराः - 2 **श्रेयोऽङ्कः १**

- काव्यलिङ्गः, तुल्ययोगिता, परिकरः।
- दीपकं प्रतिवस्तूपमा, दृष्टान्तः।
- निदर्शना, व्यतिरेकः, समासोक्तिः।
- भङ्गश्लेषः, अप्रस्तुतप्रशंसा, अर्थान्तरन्यासः।

अन्वितिः ४. अलङ्काराः - 3 **श्रेयोऽङ्कः १**

- व्याजस्तुतिः, विरोधः, विभावना।
- विशेषोक्तिः, सारः, परिवृत्तिः।
- परिसङ्ख्या, समुच्चयः, तद्गुणः।
- व्याजोक्तिः, वक्रोक्तिः, स्वभावोक्तिः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. जयदेवः, *चन्द्रालोकः (पञ्चममयूखः)* (व्याख्या. डा. श्रीकृष्णमणि त्रिपाठी), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. जयमन्तमिश्रः, डा., (2005), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्या भारती।
2. उपाध्यायः, बलदेव., *संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (काव्यशास्त्रखण्ड)*, लखनऊ : उत्तरप्रदेश संस्कृत संस्थान।

तृतीयवर्षः
(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

पञ्चमसत्रार्द्धः (Semester - 5)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.1: भारतीयकाव्यशास्त्रे रसो नायकश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयकाव्यशास्त्रस्य परिचयप्रदानम्।
2. रसस्वरूपस्य तद्भेदानां च ज्ञानप्रदानम्।
3. नायकस्वरूपस्य तद्भेदानां च ज्ञानप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वेदे साहित्यशास्त्रे च रसस्य महत्त्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
2. काव्यशास्त्रे रसस्य स्वरूपं तद्भेदाँश्च निरूपयिष्यन्ति।
3. काव्यशास्त्रे रसस्य अलौकिकत्त्वं वर्णयिष्यन्ति।
4. नायकानां भेदपरम्परायाः वर्णनं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.1	भारतीयकाव्यशास्त्रे रसो नायकश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. वेदे साहित्यशास्त्रे च रसः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रसशब्दस्य व्युत्पत्तिः।
- वेदे उपनिषदि च रसशब्दप्रयोगः।
- प्राचीनालङ्कारिकाणां रसविषयिणी अवधारणा।
- काव्ये रसस्य स्थानम्।
- रससूत्रं तस्य व्याख्यानं च (विभावः, अनुभावः, व्यभिचारी, स्थायिभावः)।

अन्वितिः २. रससिद्धान्तः रसभेदाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भट्टलोल्लटस्य उत्पत्तिवादः, श्रीशङ्कुकस्य अनुमितिवादश्च।
- भट्टनायकस्य भुक्तिवादः, अभिनवगुप्तस्य अभिव्यक्तिवादश्च।

- शृङ्गारः, हास्यः, करुणः, रौद्रः, वीरः, भयानकः।
- बीभत्सः, अद्भुतः, शान्तः, शान्तस्य रसत्वम्।

अन्वितिः ३. रसस्य अलौकिकत्वम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- करुणादौ रसे सुखानुभवता।
- रसास्वादने साधारणीकरणम्।
- रसो न अनुकार्यगतः।
- रसः न ज्ञाप्यः न कार्यः।
- रसः न नित्यः, न सविकल्पकज्ञानवेद्यः, न निर्विकल्पकज्ञानवेद्यः।

अन्वितिः ४. नायकः तद्भेदाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नायकलक्षणं, धीरोदात्तः, धीरोद्धतः, धीरललितः, धीरप्रशान्तः च।
- दक्षिणः, धृष्टः, अनुकूलः, शठः च।
- नायकसहायकाः- पीठमर्दः, विटः, विदूषकः, दूतः, दूती।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भरतमुनिः, (2002), नाट्यशास्त्रं (सम्पा. पं. केदारनाथः), नयी दिल्ली : राष्ट्रियसंस्कृतसंस्थानम्।
2. मम्मटः, (2005), काव्यप्रकाशः (सम्पा. झल्लकीकरः), दिल्ली : परिमलप्रकाशनम्।
3. विश्वनाथः, (2008), साहित्यदर्पणः (सम्पा. आचार्यलोकमणिदहालः), वाराणसी : चौखम्बासुरभारतीप्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. श्रीजयमन्तमिश्रः, डा., (2005), काव्यात्ममीमांसा, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. काणे, पी. वी., & शास्त्री, डा. ईश्वर चन्द्र, (2007), संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.2: नलदमयन्त्योः चरितम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. नलदमयन्त्योः उदात्तचरितस्य बोधनम्।
2. नायक-नायिकयोः प्रेमादर्शप्रकाशनम्।
3. अनुरागभाक्सु गुणानामन्वेषणम्।
4. श्रीहर्ष-विक्रमभट्टयोः रसालङ्कारयोजनाकौशलप्रकाशनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. नलदमयन्त्योः उदात्तचरितं वर्णयिष्यन्ति।
2. श्रीहर्ष-विक्रमभट्टयोः रसालङ्कारयोजनाकौशलम् प्रतिपादयिष्यन्ति।
3. महाभारतस्य वनपर्वणः कथावस्त्वधिकृत्य विवरणं दास्यन्ति।
4. उभयो कव्योः जीवनवृत्तं वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.2	**नलदमयन्त्योः चरितम्**	**04**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्विति: १. कथावस्तु-आधारितं काव्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महाभारतस्य वनपर्वणः कथावस्तु।
- नैषधीयचरितस्य वैशिष्ट्यम्।
- श्रीहर्षस्य जीवनवृत्तम्।
- नलचम्प्वोः कथावस्तु।
- त्रिविक्रमभट्टस्य जीवनवृत्तम्।

अन्विति: २. नलचरित्रवर्णनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नलस्य प्रतापादिगुणवर्णनम्।
- नलाननस्य अप्रतिमत्ववर्णनम्।

- दमयन्त्याः मदनावेशः, प्रसङ्गेन कामस्य प्रवृत्तिः।

अन्वितिः ३. प्रियविप्रयुक्तस्य नलस्योद्गाराः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नलस्य हृदये दमयन्तीं प्रति वर्धितानुरागः।
- केतकं प्रति नलस्याक्रोशः।
- नलस्य स्थलपद्मिनीदर्शनम्।

अन्वितिः ४. श्रीहर्ष-त्रिविक्रमभट्टयोः रसालङ्कारयोजननैपुण्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नैषधीयचरिते तडागवर्णनम्।
- नैषधीयचरिते हंसदर्शनम्।
- नलचम्प्वां हंसकृतं नलस्य गुणप्रशंसनम्।
- नलचम्प्वां हंसेन नलाय मुक्तावलीसमर्पणम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. त्रिविक्रमभट्टः, (2000), नलचम्पूः, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थान।
2. श्रीहर्षः, (2010), नैषधीयचरितं, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, (2001), संस्कृत साहित्य का इतिहास, वाराणसी : शारदा निकेतन।
2. द्विवेदी, कपिलदेव, (2007), संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास, दिल्ली : विश्वविद्यालय प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः- 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.3: यौवनसमयोचितः उपदेशः (शुकनासोपदेशानुसारेण)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. बाणभट्टस्य काव्यकौशलपरिचयप्रदानम्।
2. यौवनोचितविविधोपदेशानाम् अवबोधनम्।
3. शुकनासोपदेशदिशा लक्ष्म्याः विषये अवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. गद्यसाहित्यस्य वैशिष्ट्यं वक्ष्यन्ति।
2. उपदेशसाहित्यम् वर्णयिष्यन्ति।
3. शुकनासोपदेशवर्णितराजनीतिम् अधिकृत्य विवरणं कथयिष्यन्ति।
4. शुकनासोपदेशवर्णितलक्ष्म्याः विलासविषयं वर्णयिष्यन्ति।
5. बाणभट्टस्य समासप्रयोगकौशलं प्रदर्शयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रम--कूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.3	यौवनसमयोचितः उपदेशः (शुकनासोपदेशानुसारेण)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. शुकनासोपदेशः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- उपदेशपरम्परायाः परिचयः।
- बाणस्य कादम्बर्याश्च परिचयः।
- शुकनासस्य व्यक्तित्वम्, दारुणो लक्ष्मीमदः।
- अनर्थपरम्परा, रागमलावलेपदोषः च।

अन्वितिः २. पुरुषस्य स्वभावः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- यौवनकालस्य दोषाः।
- मनसः मृगतृष्णिका।
- अत्यासङ्गदोषः।
- हितोपदेशेषु अश्रद्धा।

अन्वितिः ३. राजप्रकृतिः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- राजलक्ष्मीप्रभावः।

- लक्ष्मीचिह्नानि।
- लक्ष्म्याः दुःखेन परिपालनम्।
- लक्ष्म्याः विपरीतवृत्तिः लक्ष्म्याः परिभ्रमः च।

अन्वितिः ४. लक्ष्म्याः विलासः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- लक्ष्म्याः विश्वरूपत्वग्रहणम्।
- लक्ष्म्याः कोशमण्डलमोक्षः।
- लक्ष्म्याः चाञ्चल्यम्।
- लक्ष्म्याः तमोबाहुल्यं सर्वाविनयानां पुरःपताका च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. बाणभट्टः, (2019), *कादम्बरी (शुकनासोपदेशः)*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. कीथ, ए. बी., & शास्त्री, डा. मंगलदेव, (1967), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. द्विवेदी, कपिलदेव, (2007), *संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास*, दिल्ली : विश्वविद्यालय प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.4: रामस्य राजधर्मनिर्वहणम् (रघुवंशस्य त्रयोदश- चतुर्दशसर्गौ)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. कालिदासकृतानां काव्यानां तथा भौगोलिकस्थानानां च परिचयप्रदानम्।
2. रामस्य राजधर्मनिर्वहणस्य अवबोधनम्।
3. कौटिल्यस्य राजधर्मदृष्टिकोणस्य अवबोधनम्।
4. सीतापरित्यागस्य परिचयप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. प्राचीनभारतस्य भौगोलिकस्थानानां परिचयं वदिष्यन्ति।
2. रामस्य राजधर्मनिर्वहणस्य वर्णनं करिष्यन्ति।
3. करुणरसास्वादनदृष्ट्या सीतापरित्यागं समीक्षितुं शक्ष्यन्ति।
4. वर्तमानराजनीतौ कौटिल्यदर्शनस्य उपयोगितां वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.4	रामस्य राजधर्मनिर्वहणम् (रघुवंशस्य त्रयोदश-चतुर्दशसर्गौ)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. राज्यधर्मस्य अवधारणा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कौटिल्यस्य राजधर्माः।
- महाभारते राजधर्माः।
- राजधर्मस्वरूपम्।
- लोककल्याणे राजकीयस्य योगदानम्।

अन्वितिः २. महाकविकालिदासः तद्ग्रन्थाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कालिदासस्य परिचयः।
- रघुवंशमहाकाव्यस्य परिचयः।
- कालिदासेन रचितानि अन्यानि काव्यानि।
- कालिदासेन कृतं भौगोलिकवर्णनं (समुद्रः, जनस्थानम्, माल्यवान् पर्वतः,पम्पासरोवरः)

अन्वितिः ३. सीतानिर्वासनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रामस्य राज्याभिषेकः।
- रामेण जननीप्रभृतीनां सान्त्वनं चित्रमात्रशेषस्य पितुर्निकेते प्रवेशश्च।
- सीतया गर्भस्य धारणम्।
- रामेण सीताविषयकस्य लोकापवादस्य श्रवणं निर्वासनस्य निश्चयश्च।

अन्वितिः ४. वाल्मीकिना सीतायाः स्वाश्रमं प्रति नयनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रामादेशस्य श्रवणेन सीतायाः करुणा दशा।
- सीताया रामं प्रति संदेशः।
- विलपन्त्याः सीतायाः समीपं कारुणिकस्य वाल्मीकेरागमनं स्वाश्रमं प्रति सीतायाः नयनं च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. कालिदासः, *रघुवंशम्* (त्रयोदश-चतुर्दशसर्गौ), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।
2. उदयवीरशास्त्रीः, *कौटिलीयार्थशास्त्रम् – प्रथमाध्यायस्य अंशः (राजस्वरूपविवेचनम्)*, लाहौर : संस्कृतपुस्तकालयः।
3. *महाभारतम्*, गोरखपुर : गोरखपुरमुद्रणालयः।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. ऋषि, उमाशंकर, *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा विश्वभारती अकादमी।
2. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
3. कालिदासः, *कालिदास ग्रन्थावली* (सम्पा. ब्रह्मानन्दत्रिपाठी, पं. रामतेजशास्त्री), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः- 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.5: किरातार्जुनीयमहाकाव्ये राजनैतिकाः विचाराः (प्रथमसर्गः)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. किरातार्जुनीयमहाकाव्ये वर्णितस्य राजनैतिकविचारस्य बोधनम्।
2. गुप्तचरस्य कर्तव्यविषये सम्यक् अवबोधनम्।
3. महाकविभारवेः काव्यकौशलपरिचयप्रदानम्।
4. द्रौपद्योपदिष्टं विजयार्थिनां राज्ञां कर्तव्यस्य अवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. दुर्योधनस्य कुटिलराजनीतिं वर्णयिष्यन्ति।
2. द्रौपद्योपदिष्टं विजयार्थिनां राज्ञां कर्तव्यवर्णनं करिष्यन्ति।
3. शमादिगुणानां निरूपणं करिष्यन्ति।
4. गुप्तचरस्य धर्मान् कथयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.5	किरातार्जुनीयमहाकाव्ये राजनैतिकाः विचाराः (प्रथमसर्गः)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. गुप्तचरस्य धर्माः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महाकविभारवेः परिचयः।
- किरातार्जुनीयस्य कथासारः।
  - वनेचरस्य युधिष्ठिरं प्रति हस्तिनापुरात् प्रत्यागमनम्।
  - युधिष्ठिरहितैषिणः वनेचरस्य सत्यवादिता।
  - वनेचरस्य वाचो गुणाः।
  - गुप्तचरस्य धर्माः।

अन्वितिः २. दुर्योधनस्य राजनीतिः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सर्वसम्पदां प्राप्तेः कारणम्।
- राजनीतिर्दुर्बोधा।

- दुर्योधनस्य नयेन जगतीं जिगीषा।
- अनार्यसङ्गमात् महात्मविरोधोऽपि वरम्।
- दुर्योधनस्य सखिप्रभृतीन् प्रति व्यवहारः।
- दुर्योधनेन महौजसां स्ववशे स्थापनम्।
- दुर्योधनशासने प्रजानां स्थितिः।
- गुप्तचरादिनियुक्तिः।
- राजनीतेः साफल्यम्।
- युधिष्ठिरेण सत्कृतस्य वनेचरस्य गमनम्।

अन्वितिः ३. द्रौपद्योपदिष्टं विजयार्थिनां राज्ञां कर्तव्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- युधिष्ठिरोपालम्भः।
- मायाविषु मायाविभिर्भाव्यम्।
- पराक्रमवतः पराभवः अप्युत्सवः।
- शमो मुनीनां सिद्धेः कारणं, न तु राज्ञाम्।
- विजयार्थिभिः सन्धिर्न पालनीयः।

अन्वितिः ४. युधिष्ठिरेण भीमस्य प्रसादनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- द्रौपद्या वाचो गुणाः।
- सकोपस्य भीमस्य युधिष्ठिरं प्रत्युपालम्भः।
- द्रौपदीमतं समर्थनं कुर्वता भीमेन पराक्रमं प्रदर्शयितुं युधिष्ठिरस्य प्रेरणम्।
- भीमस्य प्रसादनं प्रशमस्य माहात्म्यम्।
  - भीमस्य वाचो गुणाः।
  - अविचार्य किमपि न कर्तव्यम्।
  - प्रशमस्य प्रभावः।
  - असदाचारेण लभ्यो जयः पराजय एव।
  - जिगीषुभिः क्रोधो जेयः।
  - श्रियो बहुच्छलाः।
  - तितिक्षासमं जयसाधनं नास्ति।
  - इदानीं पराक्रमस्य नावसरः।
  - मदः अनर्थहेतुः।
  - अणुरपि प्रकृतिप्रकोपजो विग्रहः सकलं निहन्ति।
  - मतिमता अविनयस्य द्विषः समुन्नतिरुपेक्षणीया।
  - भगवतो व्यासस्यागमनम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भारविः, महाकविः, (2010), *किरातार्जुनीयम्* (प्रथमद्वितीयसर्गौ) (सम्पा. पण्डितदुर्गाप्रसाद एवं काशिनाथ पाण्डुरंग परब), दिल्ली : चौखम्बा संस्कृत प्रतिष्ठान।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. ऋषि, उमाशंकर, *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा विश्वभारती अकादमी।
2. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
3. कालिदासः, *कालिदास ग्रन्थावली* (सम्पा. ब्रह्मानन्दत्रिपाठी, पण्डित रामतेजशास्त्री), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

षष्ठसत्रार्द्धः (Semester - 6)

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.6: शिशुपालवधमहाकाव्ये वर्णिता राजनीतिः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. महाकाव्यपरम्पराणां सम्यक् अवबोधनम्।
2. माघस्य काव्यकौशलस्य परिचयप्रदानम्।
3. पुरुषार्थचतुष्टयपरिचयः।
4. काव्यमाध्यमेन राजनीति-अवबोधनम्।
5. भाषणज्ञानं भाषाज्ञानञ्च।
6. उद्धवस्यानुसारेण सामनीतेर्महत्त्वपरिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. महाकाव्यपरम्पराविषये वक्तुं प्रभविष्यन्ति।
2. माघस्य रचनाशैलीं वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
3. प्राचीनराजनीतिविषयाणां विश्लेषणं करिष्यन्ति।
4. बलरामोक्तौ युक्त्युपस्थापनां प्रतिपादयितुं शक्ष्यन्ति।
5. उद्धवस्यानुसारेण सामनीतेर्महत्त्वं वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.6	शिशुपालवधमहाकाव्ये वर्णिता राजनीतिः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. महाकाव्यपरम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महाकाव्यस्य लक्षणम्।
- माघस्य परिचयः।
- शिशुपालवधस्य कथासारः।

अन्वितिः २. बलरामस्य उक्तियाथार्थ्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महीयसां लक्षणम्।

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

- बलरामस्य स्वरूपम्।
- बलरामस्य उक्तौ दण्डनीतेः महत्त्वम्।
- बलरामेन कृता श्रीकृष्णस्य उक्तिप्रशंसा।

अन्वितिः ३. बलरामोक्तौ युक्त्युपस्थापना। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वक्तुं स्थितस्य उद्धवस्य कृते आक्षेपः।
- शिशुपालं प्रति आक्रमणे युक्त्युपस्थापना।
- यादवसेनायाः शक्तिप्राचुर्यम्।
- यादवसेनायाः कर्तव्यविषये बलरामेण दत्ता सूचना।

अन्वितिः ४. उद्धवस्योक्तौ सामनीतेर्महत्त्वम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- उद्धवेन कृता बलरामस्य उक्तिप्रशंसा।
- सत्कवेः शब्दार्थाश्रयणम् इव राज्ञां पौरुषभाग्ययोः आश्रयणम्।
- शिशुपालं प्रति आक्रमणं नोचितम् इति पक्षे उद्धवस्य युक्तिः।
- शब्दविद्या इव राजनीतिः अपस्पशा नो भाति।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. माघः। (2010)। *शिशुपालवधम्* (श्रीपण्डितहरगोविन्दशास्त्रिणा सम्पादितम्)। वाराणसी : चौखम्बा विद्या भवन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. आचार्य बलदेव उपाध्याय। (2001)। *संस्कृत साहित्य का इतिहास*। वाराणसी : शारदा निकेतन।
(2017)। *संस्कृत साहित्य का इतिहास* (पुनर्मुद्रण)। वाराणसी : चौखम्भा भारती अकादमी।

काठिन्यस्तरः 100-199

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.7: नाटिकापरम्परा रत्नावली च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objective)

1. नाटिकापरम्परायाः रत्नावलीनाटिकायाः च अवबोधनम्।
2. नाटकमाध्यमेन प्राचीनभारतस्य स्वरूपस्य परिज्ञानम्।
3. प्राचीननाटकानामध्ययनम्।
4. लौकिकसाहित्ये नाट्यपात्राणां ज्ञानप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. नाटिकापरम्परां वर्णयिष्यन्ति।
2. वासवदत्तायाः राजनि स्थितम् अनुरागम् कथयिष्यन्ति।
3. रत्नावल्यां कदलीगृहवृत्तान्तं प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. रत्नावल्याः कथावस्तु व्याख्यास्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.7	नाटिकापरम्परा रत्नावली च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. नाटिकापरम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नाटिकायाः स्वरूपम्।
- उपलब्धाः नाटिकाः।
- रत्नावलीकारस्य श्रीहर्षस्य परिचयः।
- नान्दी।
- नान्द्याः स्वरूपम्।
- रत्नावल्यां नान्दी।
- प्रस्तावना।
- प्रस्तावनायाः स्वरूपम्।
- रत्नावल्यां प्रस्तावना।
- विष्कम्भकः।
- विष्कम्भकस्य स्वरूपम्।
- रत्नावल्यां विष्कम्भकः।
- मदनमहोत्सवः।

अन्वितिः २. कदलीगृहवृत्तान्तः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रवेशकः।
- प्रवेशकस्य लक्षणम्।
- सागरिकायाः कदलीगृहे प्रवेशः।
- सागरिकया राज्ञश्चित्रस्य निर्माणं विरहव्यथातिशयेन तस्याः मूर्छा च।
- कदलीगृहे वानरस्य उत्पातः।
- कदलीगृहे राज्ञ उदयनस्य सागरिकया सह समागमः, वासवदत्तागमनशङ्कया सागरिकायाः ततो निष्क्रमणम्।
- चित्रफलके राज्ञा सह सागरिकायाश्चित्रं विलोकितवत्याः वासवदत्तायाः कोपः।

अन्वितिः ३. वासवदत्तावेषभूषया सागरिकया सह राज्ञः समागमः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सुसंगतायाः विदूषकस्य च पुनः राज्ञा सह सागरिका-समागमस्य गुप्तयोजना।
- वासवदत्तावेषभूषया सागरिकया सह समागमायोत्सुकस्य राज्ञो विदूषकेण सह चित्रशालिकाद्वारे प्रवेशः।
- वासवदत्तायाः पुनः कोपो, राज्ञः सागरिकाहेतुको विषादः।
- वासवदत्तावेषया सागरिकया सह राज्ञः समागमः, वासवदत्तायाः पुनः कोपः, प्रसादनाय राज्ञो गमनं च।

अन्वितिः ४. रत्नमालाया अभिज्ञानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- विदूषकेण राज्ञो हस्ते रत्नमालायाः समर्पणम्।
- सेनापतिरुमण्वतो विजयो राज्ञो यौगन्धरायणे प्रसादश्च।
- ऐन्द्रजालिकवृत्तान्तः, सागरिकाया रत्नावल्या देवीपदप्राप्तिः, भरतवाक्यं च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. *रत्नावलीनाटिका*, वाराणसी : चौखम्भा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. ऋषि, उमाशंकर, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा भारती अकादमी।
2. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.8: ऐतिहासिकगद्यसाहित्यं - हर्षवर्धनस्य हूणविजययात्रा

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objective)

1. गद्यसाहित्यपरम्परायाः ज्ञानम्।
2. हर्षवर्धनकालिकस्य इतिहासस्य परिज्ञानम्।
3. तत्कालीनराजनीतेः परिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. गद्यसाहित्यपरम्परां वर्णयिष्यन्ति।
2. विजयार्थं राज्यवर्धन-हर्षवर्धनयोः प्रयाणवर्णनं निरूपयिष्यन्ति।
3. राजधान्याम् अशुभसूचनं प्रासादे विपत्परम्परां च व्याख्यास्यन्ति।
4. संस्कृते गद्यरचनासौन्दर्यं वक्तुं शक्ष्यन्ति।
5. संस्कृतसाहित्ये गद्यस्य वैशिष्ट्यं बोधयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.8	ऐतिहासिकगद्यसाहित्यं - हर्षवर्धनस्य हूणविजययात्रा	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. गद्यसाहित्यपरम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्राचीनकथासाहित्यं (वासवदत्ता, कादम्बरी)
- प्राचीन-आख्यायिकासाहित्यं (दशकुमारचरितम्, हर्षचरितम्)
- बाणभट्टस्य परिचयः।
- हर्षचरितस्य रचनाशैली।

अन्वितिः २. विजयार्थं राज्यवर्धन-हर्षवर्धनयोः प्रयाणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- हूणान् जेतुं राज्यवर्धन-हर्षवर्धनयोः प्रयाणम्।
- हर्षवर्धनस्य दुःस्वप्नदर्शनम्।

- हर्षवर्धनस्य राजधानीं प्रत्यागमनम्।
- रुग्णस्य पितुः दर्शनम्।

अन्वितिः ३. राजधान्याम् अशुभसूचनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महाराजस्य शुश्रूषा।
- प्रभाकरवर्धनस्य पुत्रवात्सल्यम्।
- राज्ञ्या महासतीव्रताचरणम्।
- यशोमत्याः प्रतिज्ञा।

अन्वितिः ४. प्रासादे विपत्परम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- हर्षवर्धनं प्रति प्रभाकरवर्धनस्य धैर्याश्वासनम्।
- प्रभाकरवर्धनस्य लोकान्तरगमनम्।
- सम्बन्धिनां राजवल्लभानाम् अवस्था।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. बाणभट्टः, *हर्षचरितम्* (हिन्दीव्याख्याः जगन्नाथपाठकः), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. ऋषि, उमाशंकर, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा भारती अकादमी।
2. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
3. उपाध्याय, आचार्य बलदेव (प्रधानसम्पादकः), मिश्र, जयमन्त (सहसम्पादकः), *संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास* (पञ्चम-खण्डः), लखनऊ : उत्तरप्रदेशसंस्कृतसंस्थानम्।

काठिन्यस्तरः 300-399	श्रेयोऽङ्काः- 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.9: हिमालयस्य महत्त्वम्, उमायाः तपस्यायाश्च महत्त्वं (कुमारसम्भवम् - प्रथम-पञ्चमसर्गौ)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. कालिदासस्य काव्यकौशलपरिचयप्रदानम्।
2. हिमालयस्य पुत्र्याः तपसश्च महत्त्वस्य अवबोधनम्।
3. कुमारसम्भवस्य वैशिष्ट्यस्य अवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. महाकाव्यसाहित्यं वर्णयिष्यन्ति।
2. हिमालयस्य महत्त्ववर्णनं व्याख्यास्यन्ति।
3. वपुषः तपः साधनत्वे माहात्म्यम् कथयिष्यन्ति।
4. भक्तेः गौरवं बोधयिष्यन्ति।
5. कुमारसम्भवस्य वैशिष्ट्यं निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.9	हिमालयस्य महत्त्वम्, उमायाः तपस्यायाश्च महत्त्वं (कुमारसम्भवम् - प्रथम-पञ्चमसर्गौ)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Detailes of Course):

अन्वितिः १. महाकाव्यसाहित्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कालिदासस्य परिचयः।
- संस्कृतसाहित्यस्य इतिहासः।
- कालिदासस्य द्वे महाकाव्ये।
- कुमारसम्भवस्य वैशिष्ट्यं पर्वतानां माहात्म्यं च।

अन्वितिः २. हिमालयवर्णनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- हिमालयस्य महत्त्वम्।
- सत्याः शैलवधूप्राप्तिः।

- नवयौवनविभक्तं वपुः।
- अयाचितृदानहीनता पार्वत्याः गिरीशोपचारः च।

अन्वितिः २. तपसः महत्त्वम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पार्वत्याः हृदयेन रूपनिन्दा।
- पार्वत्याः तपश्चर्याप्रक्रमः।
- तपसः पराकाष्ठा शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनं च।
- तपस्विनामप्युपदेशता सङ्गतं साप्तपदीनं च।

अन्वितिः ४. तपः साधनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- त्रिवर्गसारः धर्मः रत्नग्रहणवादः च।
- वपुषः तपः साधनत्वम्।
- पुष्पधन्वनो विशीर्णमूर्तित्वम्।
- किन्नरराजकन्यकारोदनं मन्दैः महात्मनां चरितनिन्दा च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. कालिदास, *कालिदास ग्रन्थावली* (सम्पा. ब्रह्मानन्दत्रिपाठी, पण्डित रामतेजशास्त्री), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, 221001।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. ऋषि, उमाशंकर, *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा विश्वभारती अकादमी, 221001।
2. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन, 221010।

काठिन्यस्तरः 300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.10: अलङ्कारशास्त्राणां विशिष्टाध्ययनम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. काव्यादर्शानुसारं काव्यशरीरस्य महाकाव्यलक्षणस्य च अवबोधनम्।
2. काव्यसम्पदः कारणस्य, काव्याभ्यासस्य च परिज्ञानम्।
3. भारतीयालङ्कारशास्त्रस्य परिचयप्रदानम्।
4. अलङ्कारतत्त्वचिन्तनस्य विकासक्रमे वामनस्यावदानसमीक्षणम्।
5. विविधालङ्काराणां परस्परं स्वरूपभेदपरिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. काव्यादर्शानुसारं काव्यशरीरस्य महाकाव्यलक्षणस्य च परिचयं वदिष्यन्ति।
2. काव्यसम्पदः कारणस्य, काव्याभ्यासस्य च वर्णनं करिष्यन्ति।
3. वाङ्मयभेदान् गुणान् च निरूपयिष्यन्ति।
4. काव्यमीमांसागत विषयवस्तु प्रतिपादयिष्यन्ति।
5. विविधालङ्काराणां परस्परं स्वरूपभेदमहत्त्वानि बोधयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 3.10	अलंकारशास्त्राणां विशिष्टाध्ययनम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. दण्डिनः काव्यादर्शानुसारं काव्यशरीरम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ग्रन्थकर्तुः परिचयः मङ्गलाचरणञ्च।
- काव्यशरीरम्।
- महाकाव्यलक्षणम्।
- कथाख्यायिकयोः एकजातित्वम्।

अन्वितिः २. वाङ्मयभेदाः गुणाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- चतुर्विधं वाङ्मयम्।
- वैदर्भमार्गस्य गुणाः - १ (श्लेषः, प्रसादः, समता, माधुर्यम्, सुकुमारता)

- वैदर्भमार्गस्य गुणाः - २ (अर्थव्यक्तिः, उदारता, ओजः, कान्तिः, समाधिः)
- काव्यसम्पदः कारणम्, काव्याभ्यासस्य माहात्म्यम्।

अन्वितिः ३. काव्यमीमांसा : शास्त्रसंग्रहः, शास्त्रनिर्देशः, व्युत्पत्तिकविपाकाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

1. शास्त्रसंग्रहः(प्रथमोऽध्यायः)
2. शास्त्रनिर्देशः (द्वितीयोऽध्यायः)
3. काव्यपुरुषोत्पत्तिः(तृतीयोऽध्यायः)
4. शिष्यप्रतिभे (चतुर्थोऽध्यायः)
5. व्युत्पत्ति-कवि-पाकाः(पञ्चमोऽध्यायः)

अन्वितिः ४. अलङ्काराः (कुवलयानन्दानुसारेण) **श्रेयोऽङ्कः १**

- **अर्थालङ्काराः -**
  - उपमा
  - अनन्वयः
  - उपमेयोपमा
  - रूपकम्
  - स्मृतिः
  - भ्रान्तिमान्
  - सन्देहः
  - उत्प्रेक्षा
  - अतिशयोक्तिः
  - दृष्टान्तः
  - निदर्शना

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/RecommendedReadings/Texts)

1. अप्पय्यदीक्षितः, (1917), *कुवलयानन्दः अलङ्कारचन्द्रिकासमेतः* (सम्पा. तत्तसदुपाख्यवैद्यनाथसूरिः), बंबई : Vasudeva Sharma Panshikara, Nirnaya Sagar।
2. दण्ड्याचार्य, महाकवि, (1996), *काव्यादर्शः* (सम्पा. आचार्यः श्रीरामचन्द्रमिश्रः), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
3. राजशेखरः, *काव्यमीमांसा* (सम्पा. डॉ. गंगासागर राय), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन, 221001।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. सहायहीरा, डॉ. राजवंश, (1967), *भारतीय काव्यशास्त्र के प्रतिनिधि सिद्धान्त*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. डे, डॉ. सुशीलकुमार, & शर्मा, श्रीमायाराम, (1988), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
3. जयमन्तमिश्र, डा., (2005), *काव्यमीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
4. काणे, पी. वी., & ईश्वरचन्द्रशास्त्री, डा., (2007), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

चतुर्थवर्षः
(प्रधानपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 400-499	सप्तमसत्रार्द्धः (Semester - 7)	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.1: नाट्यसङ्ग्रहस्य परिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. नाट्यशास्त्रीयतत्त्वानां रसभावादीनां परिचयप्रदानम्।
2. स्थायिभावानां व्यभिचारिभावानां सात्त्विकभावानां च अवबोधनम्।
3. चतुर्विधस्य अभिनयस्य परिज्ञानम्।
4. आतोद्य-गान-रङ्गमण्डपादीनां परिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. मुनीनां प्रश्नविषये रसस्वरूपविषये च वर्णयिष्यन्ति।
2. शृङ्गारादिरसानां विभावानुभावादिपरिचयपूर्वकं व्याख्यास्यन्ति।
3. आतोद्यादीनि प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. रसविवेचनं कर्तुं प्रभविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.1	नाट्यसङ्ग्रहस्य परिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. मुनीनां प्रश्नाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- मुनीनां पञ्चप्रश्नाः।
- भरतप्रदत्तानि उत्तराणि।
- रसस्वरूपम्।
- भावानां स्वरूपं भावानां संख्या च।

अन्वितिः २. रसादयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- नवरसाः।
- अष्टौ स्थायिभावाः।
- त्रयस्त्रिंशद् व्यभिचारिणो भावाः।

- अष्टौ सात्त्विकाः भावाः।
- चतुर्विधाः अभिनयाः।

अन्वितिः ३. आतोद्यादीनि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- चतुर्विधम् आतोद्यम्।
- पञ्चविधं गानम्।
- त्रिविधः रङ्गमण्डपः।
- रससूत्रम्।

अन्वितिः ४. रसविवेचनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रससूत्रविचारः।
- श्रृङ्गारहास्यकरुणरौद्ररसानां लक्षणानि।
- वीर-भयानक-बीभत्स-अद्भुतरसानां लक्षणानि।
- श्रृङ्गारादीनाम् अवान्तरभेदः शान्तरसविचारश्च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भरतमुनिः, *नाट्यशास्त्रम्-षष्ठः अध्यायः (अभिनवभारतीसहितम्)*।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. मिश्र, जयमन्त, (2014), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी : चौ.वि.भा।
2. काणे, पी. वी., & ईश्वरचन्द्रशास्त्री, डॉ., *संस्कृत काव्यशास्त्र का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
3. उपाध्याय, बलदेव, *संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास* (काव्यशास्त्रखण्ड), लखनऊ : उत्तरप्रदेशसंस्कृतसंस्थान।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.2: रीतिसम्प्रदायः वामनश्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयालङ्कारशास्त्रानुसारेण रीतिविषयकपरिचयप्रदानम्।
2. रीतिविषयकतत्त्वचिन्तनस्य विकासक्रमे वामनस्यावदानसमीक्षणम्।
3. रीतीनां परस्परं स्वरूपभेदपरिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. अलङ्कारशास्त्रपरम्परां वर्णयिष्यन्ति।
2. रीतिनिश्चयादिविषयाणां प्रतिपादनं करिष्यन्ति।
3. दोषाधिकरणं निरूपयिष्यन्ति।
4. गुणविवेचनस्य समीक्षणं कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.2	रीतिसम्प्रदायः वामनश्च	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अलङ्कारशास्त्रपरम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अलङ्कारशास्त्रपरिचयः।
- अलङ्कारस्योपयोगिता।
- वामनस्य शास्त्रवैदग्ध्यम्।
- वामनस्य काव्यपर्यालोचनसम्प्रदायः।
- काव्यालङ्कारसूत्रस्य वैशिष्ट्यञ्च।

अन्वितिः २. रीतिनिश्चयादि। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रयोजनस्थापना।
- प्राधिकरणचिन्ता।
- रीतिनिश्चयः।
- काव्याङ्गानि काव्यविशेषश्च।

(प्रणम्य परमं ज्योतिः इत्यारभ्य ततोऽन्यभेदकृतिः इति पर्यन्तम्)

अन्वितिः ३. दोषाधिकरणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- दोषदर्शनम्।
- पददोषाः।
- वाक्यदोषाः, वाक्यार्थदोषाः च।
- रसदोषाः।

(गुणविपर्ययात्मानो दोषाः इत्यारभ्य कलाचतुर्वर्गशास्त्रविरुद्धार्थानि इति पर्यन्तम्)

अन्वितिः ४. गुणविवेचनम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गुणविवेचनम्।
- अलङ्कारविवेचनम्।
- शब्दगुणविवेचनम्।
- अर्थगुणविवेचनम्।

(काव्यशोभायाः कर्तारो इत्यारभ्य दीप्तरसत्वं कान्तिः इति पर्यन्तम्)

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. *काव्यालंकारसूत्राणि* (प्रथमाधिकरणात् तृतीयाधिकरणं यावत्)
2. वामनः, (2001), *काव्यालंकारसूत्राणि* (श्रीगोपेन्द्रत्रिपुरहरभूपालविरचितटीकासहितम्), वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सुरभारती प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. सहाय हीरा, राजवंश, (1967), *भारतीय काव्य के प्रतिनिधि सिद्धान्त*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. डे, सुशीलकुमार, & शर्मा, मायाराम, (1988), *संस्कृत काव्यशास्त्र का इतिहास*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
3. शास्त्री, ईश्वरचन्द्र, (2009), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
4. मिश्र, श्रीजयमन्त, (2014), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.3: बुद्धस्य चरितम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. गुणालङ्कारादि-काव्यतत्त्वानि अवबोद्धुं क्षमताप्रतिपादनम्।
2. काव्यात्मसौन्दर्यावबोधपूर्वकम् आध्यात्मिकचिन्तनार्थं योग्यताप्राप्तिः।
3. जीवनमूल्यानां महत्त्वम् अवगन्तुम् आत्मदृष्टिविकासः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. महाकवेः अश्वघोषस्य तद्रचनाशैलीं च वदिष्यन्ति।
2. शुद्धोदनस्य विषये वर्णयिष्यन्ति।
3. अन्तःपुरविहारं वर्णयिष्यन्ति।
4. बुद्धस्य नगरभ्रमणवृत्तान्तं कथयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.3	बुद्धस्य चरितम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अश्वघोषस्य परिचयः कथावस्तु च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कविपरिचयः।
- बुद्धस्य चरितम्।
- अश्वघोषस्य कवित्वम्।
- बुद्धचरितस्य वैशिष्ट्यम्।

अन्वितिः २. शुद्धोदनस्य चरितम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शुद्धोदनस्य जीवनम्।
- प्रजानां रोगशान्तिः।
- लोकनायकस्य जन्म।
- राजसुतदर्शनम्।

अन्वितिः ३. अन्तःपुरविहारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अन्तःपुरसौन्दर्यम्।

- धर्मकामाः क्रियाः, पापविनाशः।
- स्वकुलानुरूपविद्याग्रहणं, शस्त्रत्यागः शास्त्रविमर्शश्च।
- अलङ्कारादिपर्यालोचनम्।

अन्वितिः ४. बुद्धस्य नगरभ्रमणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- संवेगोत्पत्तिः।
- राजपथशोभा।
- नारीवर्णनं प्रजानां रोगभयं च।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. अश्वघोषः, (2017), *बुद्धचरितम् (आदितः तृतीयसर्गं यावत्)*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. उपाध्याय, बलदेव, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
2. द्विवेदी, कपिलदेव, (2007), *संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास*, विश्वविद्यालय प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.4: राष्ट्रस्य एकतायां चाणक्यस्य अवदानम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतनाटकपरम्परायां मुद्राराक्षसस्य परिचयप्रदानम्।
2. रूपकमाध्यमेन कूटनीतिविषयस्य प्रकाशनम्।
3. आचार्यचाणक्यस्य राष्ट्रभक्तेः कुशलराजनीतिज्ञतायाश्च परिचयः।
4. आचार्यचाणक्यस्य बुद्धिसामर्थ्येन राष्ट्रस्य एकताप्रतिष्ठापनस्य परिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. चन्द्रगुप्तस्य राज्यलाभं कथयिष्यन्ति।
2. चन्द्रगुप्तस्य हननोपायविषयं व्याख्यास्यन्ति।
3. चाणक्य-चन्द्रगुप्तयोः मतविरोधं वर्णयिष्यन्ति।
4. प्रधानामत्यस्य चाणक्यस्य बुद्धिसामर्थ्यं प्रशंसिष्यन्ति।
5. चाणक्यस्य साफल्ये राक्षसस्य चिन्तायाः वर्णनं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.4	राष्ट्रस्य एकतायां चाणक्यस्य अवदानम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. चन्द्रगुप्तस्य राज्यलाभः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कविविशाखदत्तः मुद्राराक्षसं च।
- मुद्राराक्षसस्य मङ्गलाचरणं प्रस्तावना च।
- मुद्रिकाप्राप्तिः।
- कूटपत्रलेखनम्।

अन्वितिः २. चन्द्रगुप्तहननोपायः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- आभरणप्रेषणम्।
- चन्द्रगुप्तबधार्थं राक्षसकृतः उपायः।
- कुसुमपुरे गुप्तचराणां वधः।
- चन्द्रगुप्तम् उत्तेजयितुं राक्षसस्य योजना।

अन्वितिः ३. चाणक्य-चन्द्रगुप्तयोः मतविरोधः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कृतककौमुदीमहोत्सवप्रसङ्गः।
- वैतालिकयोः स्तुतिपाठः।
- चाणक्यचन्द्रगुप्तयोः मतभेदः।
- चाणक्यं प्रति चन्द्रगुप्तस्य अनादरः।

अन्वितिः ४. चाणक्यस्य साफल्ये राक्षसस्य चिन्ता। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गुप्तचरमुखात् कुसुमपुरवृत्तान्तश्रवणम्।
- राक्षस-मलयकेत्वोः परस्परं वार्तालापः।
- चन्द्रगुप्तसाफल्यप्रकाशनम्।
- क्षपणकेन सह राक्षसस्य आलोचना।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. विशाखदत्तः, (2020), *मुद्राराक्षसम् (१-४ अङ्काः)* (सम्पा. परमेश्वरदीनपाण्डेय), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. उपाध्याय, बलदेव, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
2. द्विवेदी, कपिलदेव, (2007), *संस्कृत साहित्य का समीक्षात्मक इतिहास*, विश्वविद्यालय प्रकाशन।

काठिन्यस्तरः
400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.5: साहित्यसम्प्रदाये काव्यात्मतत्त्वविश्लेषणम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. साहित्यशास्त्रस्य प्रसिद्धप्रस्थानानां परिचयः।
2. ध्वनेः परिचयः।
3. काव्यात्मत्त्वेन विभिन्नसिद्धान्तानां परिज्ञानम्।
4. काव्यात्मत्त्वेन ध्वनिसिद्धान्तेन सह ध्वनिभिन्नसिद्धान्तानां विश्लेषणम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. साहित्यशास्त्रस्य प्रसिद्धानां पञ्च प्रस्थानानां वर्णनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
2. काव्यात्मनः स्वरूपं कथयिष्यन्ति।
3. ध्वनौ सम्प्राप्ताः समस्याः विश्लेषयिष्यन्ति।
4. काव्यात्मत्त्वेन ध्वनिभिन्नमतानां सिद्धान्तान् प्रतिपादयिष्यन्ति।
5. काव्यात्मत्त्वेन ध्वनिभिन्नसिद्धान्तान् निरूपयितुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.5	साहित्यसम्प्रदाये काव्यात्मतत्त्वविश्लेषणम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्रसिद्धानां सिद्धान्तानां ध्वनिसिद्धान्तदिशा वर्गीकरणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्राग्-ध्वनिसिद्धान्तानां कालः।
  - रससम्प्रदायः (नन्दिकेश्वरः)
  - अलङ्कारसम्प्रदायः (भामह-उद्भट-रुद्रटाः)
  - रीतिसम्प्रदायः (दण्डी-वामनौ)
- ध्वनिसिद्धान्तकालः।
  - ध्वनिसम्प्रदायः (आनन्दवर्धनः)
- उत्तर-ध्वनिसिद्धान्तानां कालः।
  - वक्रोतिसम्प्रदायः (कुन्तकः)
  - आचार्यमम्मटः।

- विश्वनाथः।
- पण्डितराजजगन्नाथः।
- महिमभट्टः।
- धनिकः।

अन्वितिः २. ध्वनेः स्वरूपम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अभाववादः।
- भाक्तवादः।
- ध्वनिशब्दस्य पञ्च अर्थाः।
- वाच्यप्रतियमानाख्यौ ध्वनिभेदौ।
- वाच्ये विधिरूपः ध्वनिः।
- वाच्ये प्रतिषेधरूपः ध्वनिः।
- अनुभयरूपः ध्वनिः।

अन्वितिः ३. काव्यात्मत्वेन ध्वनिभिन्नसिद्धान्ताः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- काव्ये अलङ्कारस्य प्राधान्यम् (अलङ्कारसम्प्रदायस्य आचार्यः भामह-दण्डी-उद्भट-रुद्रटश्च)
- अलङ्कारस्य भावव्युत्पत्त्या (अलं भावो हि अलङ्कारः) व्यापकार्थपरकता।
- काव्ये रीतेः प्राधान्यम्।
- काव्यशोभायाः प्रमुखकर्तृरूपेण गुणस्य स्थापना।

अन्वितिः ४. ध्वनिविरोधिनः सिद्धान्ताः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महिमभट्टानुसारं ध्वनेः अनुमानेऽन्तर्भावः।
- मुकुलभट्टानुसारं ध्वनेः अभिधायामन्तर्भावः।
- धनिकमतानुसारं ध्वनेः गतार्थता।
- ध्वनेः वक्रोक्तौ अन्तर्भावः (कुन्तकः)

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. धनिकः, (1968), *अवलोकटीका (दशरूपकस्य व्याख्या)*, मेरठ : साहित्य भण्डार, सुभाष बजार।
2. मुकुलभट्टः, (1982), *व्यक्तिविवेकः (रेवाप्रसादद्विवेदी-प्रणीता हिन्दी-व्याख्या)*, वाराणसी : चौखम्भा संस्कृत संस्थानम्।
3. भामहः, (2008), *अभिधावृत्तिमातृका (सङ्गमनीसुबोधिनीव्याख्या सहित)*, वाराणसी : चौखम्भा कृष्णदास अकादमी।
4. मम्मटः आचार्यः, (2008), *काव्यप्रकाशः (भट्टवामनस्य झल्कीकरः व्याख्या, बालबोधिन्याख्या सहित)*, दिल्ली : परिमल पब्लिकेशन्स।
5. आनन्दवर्धनः, (2010), *ध्वन्यालोकः (1, 2 उद्योतौ)*, वाराणसी : चौखम्भा विद्याभवन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. हीरा, राजवंश सहाय, डॉ. (1967), *भारतीय काव्य के प्रतिनिधि सिद्धान्त*, वाराणसी : चौखम्बा विद्या भवन।
2. डे, सुशीलकुमार & शर्मा, श्रीमायाराम, (1988), *संस्कृत काव्यशास्त्र का इतिहास*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
3. ईश्वरचन्द्रशास्त्री, डा. (2009), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः 400-499

अष्टमसत्रार्द्धः (Semester - 8)

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.6: रुय्यकसम्मताः अलङ्काराः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयालङ्कारशास्त्रस्य सौन्दर्यशास्त्रस्य च परिचयप्रदानम्।
2. अलङ्कारतत्त्वचिन्तनस्य विकासक्रमे रुय्यकस्यावदानसमीक्षणम्।
3. विविधालङ्काराणां परस्परं स्वरूपभेदपरिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. रुय्यकः तेन सूचितानि प्रस्थानानि विवेक्तुं शक्ष्यन्ति।
2. शब्दालंकारान् वर्णयिष्यन्ति।
3. शब्दार्थालङ्काराणां समीक्षणं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
4. विविधालङ्काराणां परस्परं स्वरूपभेदानां निरूपणं कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.6	रुय्यकसम्मताः अलङ्काराः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. रुय्यकः तेन सूचितानि प्रस्थानानि च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रुय्यकस्य परिचयः।
- सूचितानि प्रस्थानानि -
  - ध्वनिसिद्धान्तस्थापनम्।
  - भामहोद्भटादिमतालोचनम्।
  - रुद्रटाभिमतभावालङ्कारालोचनम्।
  - वामनमतालोचनम्।
  - कुन्तकमतालोचनम्।
  - भट्टनायकमतालोचनम्।
  - व्यक्तिविवेककारमतालोचनम्।
  - ध्वनिसिद्धान्तः।
  - काव्यस्य त्रयो भेदाः।

अन्वितिः २. शब्दालंकाराः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- पौनरुक्त्यस्य त्रयः प्रकाराः।
- पुनरुक्तवदाभासः।
- अनुप्रासः।
- यमकम्।

- प्ररूढस्य शब्दार्थपौनरुक्त्यस्य दोषत्वम्।
- चित्रालङ्कारः।

अन्विति: ३. अनुप्रासोपमादयः शब्दार्थालङ्काराः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- उपमा।
- अनन्वयः।
- उपमेयोपमा।
- स्मरणम्।
- रूपकम्।
- परिणामः।

अन्विति: ४. सन्देहादयः अष्टावर्थालङ्काराः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सन्देहः।
- भ्रान्तिमान्।
- उल्लेखः।
- अपह्नुतिः।
- उत्प्रेक्षा।
- अतिशयोक्तिः।
- तुल्ययोगिता।
- दीपकम्।
- प्रतिवस्तूपमा।
- दृष्टान्तः।
- निदर्शना।
- व्यतिरेकः।
- सहोक्तिः।
- विनोक्तिः।
- समासोक्तिः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. रुय्यकः, (2016), *अलंकारसर्वस्वम्* (निर्धारिताः अंशाः) (जयरथप्रणीतविमर्शिनीतिटीकासंवलितम्), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।
2. रुय्यकः, (2016), *अलंकारसर्वस्वम्* (निर्धारिताः अंशाः) (सञ्जीवनीटिपणिसंवलितम्), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. राजवंश सहाय हीरा, डॉ, (1967), भारतीय काव्यशास्त्र के प्रतिनिधि सिद्धान्त, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. सुशीलकुमार डे, डॉ, & श्रीमायाराम शर्मा, (1988), संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
3. जयमन्तमिश्रः, (2005), काव्यात्ममीमांसा, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
4. काणे, पी. वी., & ईश्वरचन्द्रशास्त्री, डॉ, (2007), संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.7: अभिधावृत्तिविमर्शः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अलङ्कारशास्त्रे वृत्तिस्वरूपनिरूपणम्।
2. अभिधावृत्तेः मुकुलभट्टदिशा भेदनिरूपणम्।
3. मुख्यलाक्षणिकयोः अभिधाव्यापारयोः विवेचनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भारतीयकाव्यशास्त्रे अभिधावृत्तेः महत्त्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
2. मुख्यलाक्षणिकयोः स्वरूपं तस्य महत्त्वं च वदिष्यन्ति।
3. तटस्थलक्षणायाः विवरणं कर्तुं प्रभविष्यन्ति।
4. मुख्य-गौण-व्यापारविषये विवेकशक्तिम् निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.7	अभिधावृत्तिविमर्शः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. साहित्यशास्त्रे व्यापारः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- व्यापारस्वरूपम्।
- मुख्यगौणव्यापारयोः विवेकः।
- मुख्यव्यापारस्य भेदचतुष्टयम्।
- लक्षणा द्विविधा।

अन्वितिः २. तटस्थलक्षणा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शुद्धालक्षणायाः भेदाः।
- उपादानलक्षणायाः भेदाः।
- षड्विधा लक्षणा।
- निरूढा लक्षणा।

अन्वितिः ३. लक्षणायां विशेषांशाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- त्याज्या लक्षणा।
- वक्तृनिबन्धनत्वेन लाक्षणिकः अर्थः।

- लक्षणा विचारः।
- वाक्यगतरूपविशेषपर्यालोचनया लाक्षणिकः अर्थः।

अन्वितिः ४. अभिधासम्बन्धेन लक्षणायाः विभागः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वाच्यनिबन्धना लक्षणा।
- अभिहितान्वयवाद-अन्विताभिधानवादयोः लक्षणान्तर्भावः।
- अखण्डवाक्यार्थवादः।
- लक्षणा अभिधेयेन सम्बन्धादित्यादिना पञ्चधा।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मुकुलभट्टः, (1995), *अभिधावृत्तिमातृका* (डॉ. रेवाप्रसादद्विवेदी व्याख्या), वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. मम्मटः, (2005), *काव्यप्रकाशः* (वामनलकीकरकृतटीकासहितः), नई दिल्ली : परिमल प्रकाशन।
3. विश्वनाथः, (2008), *साहित्यदर्पणः* (आचार्यलोकमणिदहालः), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डे, डॉ. सुशीलकुमार, & शर्मा, श्रीमायाराम, (1988), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
2. हीरा, डॉ. राजवंश सहाय, (1988), *भारतीय साहित्यशास्त्र कोश*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
3. मिश्र, डॉ. श्री जयमन्त, (2005), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.8: गीतगोविन्दस्य माहात्म्यम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. गीतिकाव्यस्वरूपनिरूपणम्।
2. भारतीयसङ्गीतशास्त्रानुगुणं काव्यपरम्परानिरूपणम्।
3. कृष्णकाव्यपरम्परानिरूपणम्।
4. संस्कृते रागकाव्यपरम्परायाः परिज्ञानम्।
5. गीतिकाव्यान्तं जीवनेन सह सामीप्यप्रतिपादनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भारतीयकाव्यशास्त्रे गीतिकाव्यस्य महत्त्वं वर्णयिष्यन्ति।
2. अक्लेशकेशववर्णनं कर्तुं प्रभविष्यन्ति।
3. मुग्धमधुसूदनस्य स्निग्धमधुसूदनस्य च वृत्तान्तं कथयिष्यन्ति।
4. गीतिकाव्यानां भावसम्पदः वैशिष्ट्यं व्याख्यास्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.8	गीतगोविन्दस्य माहात्म्यम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. सामोददामोदरः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गीतिकाव्यपरम्परा।
- गीतगोविन्दस्य परिचयः।
- दशावतारस्तोत्रम्।
- वसन्तवर्णनम्।

अन्वितिः २. अक्लेशकेशवः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- विरहिण्याः राधायाः सखीं प्रति उक्तिः।
- हरिं प्रति अनुरक्तायाः श्रीराधायाः अवस्थावर्णनम्।
- केशिमथनं प्रति श्रीराधायाः अनुरागः।
- व्रजसुन्दरीमध्ये गोविन्ददर्शनेन राधायाः हर्षः।

अन्वितिः ३. मुग्धमधुसूदनः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- राधायां श्रीकृष्णस्य आसक्तिः।
- श्रीकृष्णस्य अनुतापः।
- श्रीराधायाः श्रीकृष्णकृतम् अनुचिन्तनम्।
- आत्मनि हरभ्रान्तिः न कर्त्तव्या इति कन्दर्पं प्रति श्रीकृष्णस्य उक्तिः।

अन्वितिः ४. स्निग्धमधुसूदनः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- यमुनाकूले माधवं प्रति राधिकासख्याः उक्तिः।
- माधवविरहेण राधायाः दीनावस्था।
- राधाविरहोपशमनार्थं चिन्तनम्।
- श्रीकृष्णस्य उपेन्द्रवज्रादपि दारुणत्वम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. शर्मा, डॉ. रामानन्द, (1995), *गीतगोविन्दम् (आदितः चत्वारः सर्गाः)*, वाराणसी : चौखम्बा कृष्णदास अकादमी।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डे, सुशीलकुमार, & शर्मा, श्रीमायाराम, (1988), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
2. ऋषि, उमाशङ्कर, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्बा विश्वभारती अकादमी।
3. शास्त्री, परमानन्द, (2022 वि.सं.), *संस्कृत गीतिकाव्य का विकास*, मेरठ : प्रकाशन प्रतिष्ठान, सुभाष बाजार।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.9: राष्ट्रियशिक्षानीतौ संस्कृतम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. स्वतन्त्रभारते राष्ट्रियशिक्षानीतौ संस्कृतस्य स्थाननिरूपणम्।
2. उच्चशिक्षानीतौ संस्कृताय प्रदत्तावसरनिरूपणम्।
3. नूतनशिक्षानीतौ संस्कृतसाहित्याय प्राप्तावसरनिरूपणम्।
4. संस्कृते प्राप्तं विश्वबन्धुत्वस्य ज्ञानप्राप्तिः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. स्वतन्त्रभारते संस्कृतस्य स्थानं वक्ष्यन्ति।
2. राष्ट्रियशिक्षानीतौ संस्कृताय प्रदत्तावसरान् वर्णयिष्यन्ति।
3. उच्चतरा शिक्षायाः विषये वर्णितविषयान् प्रतिपादयिष्यन्ति।
4. उच्चतरशिक्षायां समतायाः समावेशनस्य अंशान् व्याख्यास्यन्ति।
5. राष्ट्रियशिक्षानीतौ संस्कृतस्य विशिष्टोल्लेखप्रसङ्गान् आश्रित्य अन्तःशास्त्रशोधकार्यं कर्तुं प्रवृत्ताः भविष्यन्ति, यथा – आधुनिकम् अर्थशास्त्रं कौटिल्यश्च, गीता प्रबन्धनं चेत्यादि।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.9	राष्ट्रियशिक्षानीतौ संस्कृतम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. 2020 तः पूर्वं स्वातन्त्र्योत्तरभारते राष्ट्रियशिक्षानीतौ संस्कृतम्। श्रेयोऽङ्कः १

- संस्कृतशिक्षार्थं भारतीयैराङ्ग्लैश्च कृतः प्रयासः, संस्कृतशिक्षाविरुद्धं लार्डमैकालेघोषणापत्रम्।
- पारम्परिकसंस्कृतशिक्षा।
- आधुनिकसंस्कृतशिक्षा।
- महाविद्यालये संस्कृतशिक्षा।
- विश्वविद्यालये संस्कृतशिक्षा।
- संस्कृतपत्रिकाः।
- संस्कृतप्रचारार्थं विहिताः प्रयासाः।
- संस्कृतात् अपेक्षाः।
- नवीना राष्ट्रियशिक्षानीतिः 2020 (क)

अन्विति: २. उच्चतरा शिक्षा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गुणवत्तापूर्णाः विश्वविद्यालयाः(भारतीयोच्चतरशिक्षाव्यवस्थाहेतुका अभिनवा भाविनी दृष्टिः)
- बहुशास्त्रीया समग्रा शिक्षा।
- शिक्षार्थमनुकूलवातावरणं छात्रसहयोगश्च।
- नवीना राष्ट्रियशिक्षानीतिः 2020 (ख)

अन्वितिः ३. उच्चतरशिक्षायां समतायाः समावेशः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शिक्षकशिक्षा।
- उच्चतरशिक्षापद्धतौ परिवर्त्तनम्।
- उच्चतरशिक्षासंस्थानेभ्यः प्रभावि प्रशासनम्।
- उच्चतरशिक्षायां समावेशी शिक्षा।

अन्वितिः ४. नवीना राष्ट्रियशिक्षानीतिः 2020 (ग) **श्रेयोऽङ्कः १**

- भारतीयभाषाकलासंस्कृतीनां संवर्धनम्।
- आनलाइन-डिजिटलशिक्षा।
- नवीनशिक्षानीतौ संस्कृतस्य तत्परम्पराणां च महत्त्वम्।
- केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालये शोधनीतिः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. पाण्डेय, श्री अलेखनिरञ्जन (अनुवादक), & द्विवेदी, डा. पारसनाथ (सम्पादक), (1979), *संस्कृत आयोग का प्रतिवेदन (1956-57)*, वाराणसी: सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालय।
2. शिक्षामन्त्रालय - भारतसर्वकारः, (2020), *राष्ट्रियशिक्षानीति - 2020*।
3. *मार्गदर्शिका,* विश्वविद्यालयानुदानायोगः।
4. *शोधनीतिः,* केन्द्रीयसंस्कृतविश्वविद्यालयः।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. सिंह, अवनीश कुमार, (2020), *नये भारत की नींव : राष्ट्रीय शिक्षा नीति-2020*।

काठिन्यस्तरः 400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.10: व्यञ्जनावृत्तेः विश्लेषणं विशिष्टाध्ययनञ्च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. व्यञ्जनावृत्तेः विस्तृतपरिचयः।
2. रसनिष्पत्तौ व्यञ्जनावृत्तेः समुपयोगिता।
3. अभिधामूलव्यञ्जनायाः लक्षणामूलव्यञ्जनायाश्च परिज्ञानम्।
4. व्यञ्जनायाः प्रभेदानाम् अध्ययनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वृत्तिस्वरूपं तद्भेदाँश्च वर्णयिष्यन्ति।
2. व्यञ्जनावृत्तिं तत्स्वरूपञ्च वक्ष्यन्ति।
3. ध्वनेः भेदानां विषये वर्णयितुं शक्ष्यन्ति।
4. व्यञ्जनासिद्धिं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
प्रधानः पाठ्यक्रमः (Major) 4.10	व्यञ्जनावृत्तेः विश्लेषणं विशिष्टाध्ययनञ्च।	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. वृत्तिस्वरूपं तद्भेदाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वृत्तिलक्षणम्।
- अभिधायाः लक्षणं स्वरूपञ्च।
- लक्षणायाः लक्षणं स्वरूपञ्च।
- षड्विधायाः लक्षणायाः स्वरूपम्।

अन्वितिः २. व्यञ्जनायाः स्वरूपम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- व्यञ्जनायाः लक्षणं स्वरूपञ्च।
- विशिष्टलक्षणावादस्य निराकरणम्।
- शब्दमूलव्यञ्जनायाः स्वरूपं तद्भेदाश्च।
- लक्षणामूलायाः व्यञ्जनायाः स्वरूपं तद्भेदाश्च।

अन्वितिः ३. ध्वनेः भेदाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अविवक्षितवाच्यध्वनिः तद्भेदाश्च।

- विवक्षितान्यपरवाच्यध्वनिः तद्भेदाश्च।
- संलक्ष्यक्रमव्यङ्ग्यस्य स्वरूपम्।
- असंलक्ष्यक्रमव्यङ्ग्यस्य स्वरूपम्।

अन्वितिः ४. व्यञ्जनासिद्धिः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रसादिध्वनौ व्यञ्जनायाः अनिवार्यता।
- लक्षणामूलकध्वनौ व्यञ्जनायाः अनिवार्यता।
- अभिधामूलकध्वनौ व्यञ्जनायाः अनिवार्यता।
- अभिहितान्वयवादे व्यञ्जनायाः अनिवार्यता।
- अन्विताभिधानवादे व्यञ्जनायाः अनिवार्यता।
- लक्षणाव्यञ्जनयोर्भेदः।
- अनुमितिवादः व्यञ्जना चेति।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मम्मटः आचार्यः, (2008), *काव्यप्रकाशः* (भट्टवामनस्य झल्कीकरः व्याख्या बालबोधिन्याख्या सहितः), दिल्ली : परिमल पब्लिकेशन्स।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डॉ. सुशीलकुमार डे, & श्रीमायाराम शर्मा, (1988), *संस्कृत काव्यशास्त्र का इतिहास*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
2. डॉ. ईश्वरचन्द्रशास्त्री, (2009), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।

गौणपाठ्यक्रमाणां सञ्चयः

प्रथमवर्षः
(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.1: रघोः पराक्रमः कौत्सस्य गुरुदक्षिणा च

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. रघोः पराक्रमस्य अवबोधनम्।
2. रघोः दिग्विजययात्राव्याजेन प्राचीनभारतीयभौगोलिकज्ञानम्।
3. रघुवंशस्य परिचयः।
4. महाकाव्यस्य कथावस्तुनः परिचयः।
2. रघोः राष्ट्रभक्तिः।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :- :-

1. पद्यसाहित्यस्य परिचयं वक्ष्यन्ति।
2. रघोः चरिते औदार्यम् वर्णयिष्यन्ति।
3. शिष्यस्य कौत्सस्य चरितं ज्ञात्वा आत्मनः चरित्रनिर्माणस्य प्रतिपादनं करिष्यन्ति।
4. कौत्सस्य आशीर्वादविषयकं वर्णनं कर्त्तुं प्रभविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.1	**रघोः पराक्रमः कौत्सस्य गुरुदक्षिणा च**	**04**	**0**	**0**	**04**

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. रघुं प्रति शत्रूणां भीतिः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सिंहासनाधिरूढस्य रघोः सकाशात् शत्रूणां भीतिः।
- शरद्वर्णनम्।
- रघोः दिग्विजययात्रा तत्र प्रतिपादितं भारतीयभूगोलं च।
- रघोः सम्मुखे राज्ञाम् आत्मसमर्पणम्।

अन्वितिः २. रघोः दिग्विजयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रघोः कलिङ्गदेशाक्रमणं विजयलाभश्च।
- रघोः दाक्षिणात्यविजययात्रा।
- रघोः पारसिकाणाम् उपरि विजयलाभः उत्तर्दिग्भागं प्रति गमनं च।

- रघोः कामरूपराजोपरि विजयलाभः।

अन्वितिः ३. कौत्सस्य गुरुदक्षिणा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- गुरुदक्षिणार्थिनः कौत्सस्य रघोः राजधानीं प्रति आगमनं, रघुणा कृता आश्रमकुशलजिज्ञासा।
- कौत्सस्य गुरुदक्षिणामाहर्तुं राजान्तरं प्रति गमनोद्यमः, रघोः तन्निवारणं च।
- कुबेरस्य रघोः कोषागारे सुवर्णवर्षणम्।
- कौत्सं प्रति रघोः सुवर्णादिदानम्।

अन्वितिः ४. रघुं प्रति कौत्सस्य आशीर्वादः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रघोः पितृत्वलाभः।
- अजस्य विदर्भराजभोजराजधानीं प्रति प्रस्थानं, गन्धर्वराजपुत्रस्य प्रियंवदस्य शापमुक्तिः।
- प्रियंवदस्य रघुपुत्राय अजाय गन्धर्वास्त्रप्रदानम्।
- भोजेन अजं प्रति कृतः स्वागतव्यवहारः, प्रातःकाले वन्दिकृतैः स्तुतिपाठैः अजस्य जागरणम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. कालिदास, (1927), *रघुवंशमहाकाव्यम्* (गोविन्दानन्द शास्त्री, सम्पा०), बम्बई : निर्वाणसागर प्रेस।
2. Kalidasa, (1969), *The Raghuvamsa of Kalidasa* (M. R. Kale, सम्पा० एवं अनुवादक), Delhi: Motilal Banarsidass.

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. कीथ, ए. वी., & डॉ. मङ्गलदेव शास्त्री, (1967), *संस्कृतसाहित्य का इतिहास*, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, (2001), *संस्कृतसाहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
3. उपाध्याय, भगवतशरण, *कालिदास का भारत*, वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास।
4. तिवारी, रमाशंकर, *महाकवि कालिदास*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.2: आलङ्कारिकाणां तेषां सिद्धान्तानां च परिचयः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. अलङ्कारशास्त्रस्य सामान्यपरिचयप्रदानम्।
2. काव्यशास्त्रस्य अध्ययनेन प्राप्यमाणानां प्रयोजनानां ज्ञानसम्पादनम्।
3. काव्येषु प्रयुक्तानां गुण-रीति-अलङ्कारादितत्त्वानां परिचयप्रदानम्।
4. ध्वनि-वक्रोक्ति-औचित्यसिद्धान्तानां परिज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. अलङ्कारशास्त्रस्य परिचयं वक्ष्यन्ति।
2. काव्यगुणानां साहित्यशास्त्रीयग्रन्थानां परिचयस्य प्रदाने समर्थाः भविष्यन्ति।
3. काव्यस्वरूपं भेदांश्च वर्णयिष्यन्ति।
4. ध्वनि-वक्रोक्त्यौचित्यादिविषयान् दृढं प्रतिपादयिष्यन्ति।
5. उत्तरमध्यकालीन-आचार्याणां आधुनिककाव्यमीमांसकानां च वर्णनं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.2	आलङ्कारिकाणां तेषां सिद्धान्तानां च परिचयः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. आलङ्कारिकाणां तेषां सिद्धान्तानां च परिचयः। श्रेयोऽङ्कः १

- भरतः - नाट्यशास्त्रम् (रससिद्धान्तः)
- भामहः - काव्यालङ्कारः (अलंकारप्रधानता)
- दण्डी - काव्यादर्शः (गुणालङ्कारसाम्यम्)
- वामनः - काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः (रीतिसम्प्रदायः)

अन्वितिः २. ध्वनि-वक्रोक्ति-औचित्यसिद्धान्ताः। श्रेयोऽङ्कः १

- आनन्दवर्धनः - ध्वन्यालोकः (ध्वनिसिद्धान्तः)
- कुन्तकः - वक्रोक्तिजीवितम् (वक्रोक्तिसिद्धान्तः)
- क्षेमेन्द्रः - औचित्यविचारचर्चा (औचित्यसिद्धान्तः)

अन्वितिः ३. उत्तरमध्यकालीन-आचार्याणां परिचयः। श्रेयोऽङ्कः १

- मम्मटः - काव्यप्रकाशः।

   - काव्यलक्षणम् (मम्मटदिशा)
   - काव्यप्रयोजनम् (मम्मटदिशा)
   - काव्यभेदाः (मम्मटदिशा)

- विश्वनाथः - साहित्यदर्पणः।
   - काव्यलक्षणम् (विश्वनाथदिशा)
   - काव्यप्रयोजनम् (विश्वनाथदिशा)
   - काव्यभेदाः (विश्वनाथदिशा)
- जगन्नाथः - रसगङ्गाधरः।
   - काव्यलक्षणम् (जगन्नाथदिशा)
   - काव्यप्रयोजनम् (जगन्नाथदिशा)
   - काव्यभेदाः (जगन्नाथदिशा)
   - रससिद्धान्तस्य विवेचनम्

अन्वितिः ४. आधुनिककाव्यमीमांसकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- विश्वेश्वरपाण्डेयः - काव्यशास्त्रविमर्शः।
- रेवाप्रसादविवेदी - काव्यशास्त्रमीमांसा।
- अभिराजराजेन्द्रमिश्रः - साहित्यमीमांसा।
- राधावल्लभत्रिपाठी - साहित्यदृष्टिः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. मम्मटः, (2005), *काव्यप्रकाशः* (वामनलकीकरकृतटीकासहितः), नई दिल्ली : परिमल प्रकाशन।
2. विश्वनाथः, (2008), *साहित्यदर्पणः* (आचार्य लोकमणिदहालः सम्पा.), वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।
3. काणे, महामहोपाध्याय पी. वी., (अनुवा. डॉ. इंद्र चंद्र शास्त्री), *संस्कृत काव्यशास्त्र का इतिहास*।
4. श्रीवास्तव, डॉ. आनंद कुमार, *आधुनिक संस्कृत काव्यशास्त्र*।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डे, डॉ. सुशीलकुमार, & शर्मा, श्रीमायाराम, (1988), संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
2. हीरा, डॉ. राजवंश सहाय, (1988), भारतीय साहित्यशास्त्रकोश, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
3. उपाध्याय, बलदेव, संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (काव्यशास्त्रखण्डः), लखनऊ : उत्तर प्रदेश संस्कृत संस्थान।

काठिन्यस्तरः 100-199	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.3: भारतीयपुरालिपि-शास्त्रम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयपुरालेखस्य गहनं सैद्धान्तिकम् अध्ययनम्।
2. लेखनकौशलं स्रोतांसि अथ च लेखनसामग्रीणाम् उपयोगः।
3. भारतीय-इतिहास-संस्कृत्योः अवबोधः।
4. ब्राह्मणी, खरोष्ठी तथा सिन्धु-द्रोणी-लिपीनाम् उत्पत्ति-विकास-अन्तस्सम्बन्धस्य व्यापकज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. प्राचीनसजीवलेखनपरम्पराणां विषये सम्यक् प्रतिपादनं करिष्यन्ति।
2. भिन्नशैल्याः लिप्याः परस्परसम्बन्धाश्च निरूपयितुं शक्ष्यन्ति।
3. अभिलेखानाम् अध्ययनस्य इतिहासं वर्णयिष्यन्ति।
4. अभिलेखानाम् अध्ययनस्य महत्त्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 1.क.3	भारतीयपुरालिपि-शास्त्रम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. प्राचीनभारते लिपिः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भारतीयलिपीनाम् उत्पत्तिः।
- भारते लिपिकलायाः प्राचीनता।
- प्राचीनभारते मुक्तलिपीनां वर्णनम्।
- अशोककालादारभ्य अष्टमशताब्दं यावत् ब्राह्मी-खरोष्ठी-लिप्योः विकासः।

अन्वितिः २. लेखनकला। **श्रेयोऽङ्कः १**

- लेखनकलायाः सामग्री।
- पुस्तकालयसंग्रहालयोः प्रयोगः।
- अभिलेखानां वर्गीकरणम्।
- अशोकस्य प्रमुखशिलालेखानां परिचयः।
- पुरालेखानां संकलनस्य प्रकारः।

अन्वितिः ३. भारते अभिलेखानाम् अध्ययनस्य इतिहासः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अभिलेखानां प्रारम्भिकं अभिज्ञानम्।
- यूरोपीयानाम् अभिलेखसम्बद्धं चिन्तनम्।
- आधुनिकसाधनैः अभिलेखानाम् अध्ययनम्।
- ब्रह्मीलिपेः अवबोधः।

अन्वितिः ४. अभिलेखानाम् अध्ययनस्य महत्त्वम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- इतिहासस्य प्रामाण्यस्थापने अभिलेखाः।
- अभिलेखानाम् आधारेण स्थानविशेषाणाम् ऐतिहासिकं मूल्याङ्कनम्।
- अभिलेखानाम् आधारेण धार्मिकविकासस्य अन्वेषणम्।
- अभिलेखानाम् आधारेण सामाजिकजीवनस्य चित्रणम्।
- अभिलेखानाम् आधारेण राजनीतिज्ञानस्य अवबोधः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. व्यूलर, जार्ज, (1966), भारतीय पुरालिपिशास्त्र (अनु. मघलनाथ सिंह), दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. ओझा, गौरीशंकर हीराचंद, (1971), भारतीय प्राचीन लिपिमाला (मूल प्रकाशन 1918), दिल्ली : मुंशीराम मनोहरलाल।
3. पाण्डेय, राजवली, (1978), भारतीय पुरालिपि (वॉल्यूम 1), इलाहाबाद।
4. राम, एम. एन., (1994), भारतीय पुरालिपि एवं अभिलेख, इलाहाबाद : शारदापुस्तक भवन।
5. बाजपेयी, कृष्णदत्त, (1996), भारतीय पुरालिपिविद्या, दिल्ली : विद्यानिधि।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. (1960), *Nalanda Mahavihar*, Nalanda.
2. Buhler, G., (1963), *On the Origin of the Brahmi Alphabet*, Varanasi: Chaukhamba Sanskrit Series.
3. Dani, A. N., (1963/1986), *Indian Paleography*, Oxford; Delhi: Munshiram Manoharlal.
4. Verma, T. P., (1971), *The Paleography of Brahmi Script in North India*, Varanasi.
5. Ramesh, K. V., (1984), *Indian Epigraphy*, Delhi.
6. Salomon, R., (1998), *Indian Epigraphy: A Guide to the Study of Inscriptions – Sanskrit, Prakrit & Other Indian Languages*, Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers.
7. Sircar, D. C., (1996), *Indian Epigraphy*, Delhi: Motilal Banarsidass.
8. Vasishtha, R. K., (2001), *Brahmi Script*, Delhi: Nag Publication.
9. Mukharjee, B. N., (2005), *Origin of Brahmi and Kharoshthi Script*, Calcutta: Progressive Publication.
10. Upasak, C. S., *The History and Paleography of the Mauryan Brahmi Script*, Nava.

द्वितीयवर्षः
(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 200-299

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.1: शकुन्तलायाः पतिगृहं प्रति प्रस्थानम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. कालिदाससम्मतराजादिधर्मस्य अवबोधनम्।
2. आश्रमस्वरूपबोधनम्।
3. कवेः काव्यकरणवैशिष्ट्यज्ञानम्।
4. आश्रमवासिनां करुणायाः ज्ञानम्।
5. पितुः पुत्र्यां स्नेहाधिक्यज्ञानम्।
6. भारते कन्यानां पावित्र्यम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. नाट्यसाहित्यस्य महत्त्वं प्रतिपादयिष्यन्ति।
2. आश्रमस्य शान्तं पवित्रं च वातावरणं वर्णयिष्यन्ति।
3. कण्वस्य शकुन्तलायां स्नेहम् वर्णयिष्यन्ति।
4. कण्वोपदेशपाठव्याजेन पितुः पुत्रीविषयिणीं भावनां व्याख्यास्यन्ति।
5. गृहिणीधर्मान् सुष्ठु निरूपयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.1	शकुन्तलायाः पतिगृहं प्रति प्रस्थानम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. दुष्यन्तस्य कण्वाश्रमप्रवेशः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महाकविकालिदासस्य परिचयः।
- काव्येषु अभिज्ञानशाकुन्तलस्य वैशिष्ट्यम्।
- नान्दीपाठः प्रस्तावना च।
- कण्वाश्रमवर्णनम्।

अन्वितिः २. शकुन्तलादर्शनेन दुष्यन्तष्य मनोभावाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शकुन्तलादर्शनेन दुष्यन्तस्य मनोभावाः।

- मृगयाविनोदस्य स्थानम्।
- दुष्यन्तेन कृतं शकुन्तलावर्णनम्।
- दुष्यन्तमाधव्यसंवादः।

अन्वितिः ३. दुष्यन्तं प्रति अनुरक्तायाः शकुन्तलायाः मनोभावाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शकुन्तलायाः मनोभावाः।
- पौरवाणां वैशिष्ट्यम्।
- दुष्यन्तशकुन्तलयोः अन्योन्यानुरागः।
- शकुन्तलायाः विरहवर्णनम्।

अन्वितिः ४. शकुन्तलायाः सौप्रस्थानिकम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शकुन्तलासौप्रस्थानिकनिर्णयः।
- कण्वस्य पुत्रीविषयकं वात्सल्यम्।
- आश्रमवासिनां विरहावस्था।
- आश्रमवासिनां प्रकृतिप्रेम तत्र शकुन्तलायाः वैशिष्ट्यम्।
- कण्वेन कृतः गृहिणीधर्मोपदेशः।
- दुष्यन्तं प्रति कण्वस्य सन्देशः।
- शकुन्तलायाः सुप्रस्थानम् ।
- कण्वस्य आत्मतोषः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. कालिदासः, *अभिज्ञानशाकुन्तलम्* (सम्पा. डॉ. राजदेव मिश्र), फैजाबाद : घनश्यामदास एण्ड सन्स।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. डॉ. कीथ, ए. वी., & शास्त्री, डॉ. मङ्गलदेव, (1967), *संस्कृत साहित्य का इतिहास,* दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. उपाध्याय, बलदेव, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.2: नारी-आदर्शसम्बद्धसाहित्यम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वैदिकसाहित्ये नारीशक्तिविषये ज्ञानप्रदानम्।
2. रामायणे नारीशक्तिविषये ज्ञानप्रदानम्।
3. महाभारते नारीशक्तिविषये ज्ञानप्रदानम्।
4. लौकिकसाहित्ये नारीशक्तिविषये ज्ञानप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. वैदिकसाहित्यस्य स्त्रीणाम् आदर्शं व्याख्यातुं शक्ष्यन्ति।
2. रामायणे स्त्रीणाम् आदर्शं वक्ष्यन्ति।
3. महाभारते स्त्रीणाम् आदर्शस्य विश्लेषणं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
4. लौकिकसाहित्ये स्त्रीणाम् आदर्शं निरूपयितुं शक्ष्यन्ति।
5. भारते स्त्रीणां शिक्षादिविषये व्याख्यातुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.2	नारी-आदर्शसम्बद्धसाहित्यम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. वेदेषु नारी- आदर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सन्ध्या, लोपामुद्रा, गार्गी।
- मैत्रेयी , मदालसा।
- विश्पला, घोषा, अपाला।
- विश्ववारा, अदितिः, इन्द्राणी।
- श्रद्धा, मेधा, सूर्या, सावित्री।

अन्वितिः २. रामायणे नारीणाम् आदर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कौसल्या, सुमित्रा, कैकेयी।
- सीता, उर्मिला, मन्दोदरी, शबरी।
- त्रिजटा, सुलोचना, तारा।

अन्वितिः ३. महाभारते आदर्शनार्यः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कुन्ती।
- द्रौपदी।
- विदुला।
- दमयन्ती।
- चित्राङ्गदा।

अन्वितिः ४. लौकिकसंस्कृतसाहित्ये नारीणाम् आदर्शः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- शकुन्तला।
- सुदक्षिणा।
- लक्ष्मीबाई।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. दीपककुमार, भारतीय संस्कृति, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
2. द्विवेदी, कापिलदेव, वैदिकसाहित्य एवं संस्कृति, वाराणसी : विश्वविद्यालयप्रकाशन।
3. वाल्मीकिः, रामायणम्, गोरखपुर : गीताप्रेस।
4. वेदव्यासः, महाभारतम्, गोरखपुर : गीताप्रेस।
5. कालिदासः, रघुवंशम्, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
6. कालिदासः, अभिज्ञानशाकुन्तलम्, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. कीथ, ए. बी., & शास्त्री, मंगलदेव, (1967), संस्कृत साहित्य का इतिहास, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. ऋषि, उमाशंकर, (2000), संस्कृत साहित्य का इतिहास, वाराणसी : चौखम्भा भारती अकादमी।
3. श्रीमहाबलभट्टः, स्त्रीरत्नमाला (सनातनभारतस्य स्त्रीरत्नानां चरितानि), गोवा : संस्कृतभारती कोङ्कणप्रान्तः।

काठिन्यस्तरः 200-299	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.3: राष्ट्रनिर्माणकौशलसम्बद्धं साहित्यम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. राष्ट्रनिर्माणविषयस्य राष्ट्रभक्तेश्च अवबोधनम्।
2. आर्षसाहित्येभ्य आरभ्य आधुनिकसाहित्यपर्यन्तं नैकेषु काव्येषु प्रतिपादितानां राष्ट्रनिर्माणविषयाणाम् अवबोधनम्।
3. राष्ट्रनिर्मातॄणां नायकानां परिचयप्रदानम्, तद्द्वारा च प्रेरणाप्रदानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. संस्कृतसाहित्ये प्रतिपादितं राष्ट्रनिर्माणविषयकं वर्णनं करिष्यन्ति।
2. संस्कृतसाहित्ये वर्णितं राष्ट्रभक्तिविषयकं तथ्यं कथयिष्यन्ति।
3. राष्ट्रनिर्माणविषये ऋषिमतं निरूपयिष्यन्ति।
4. ऋषीणां लौकिककवीनां च सम्मतं राष्ट्रभक्तिविषयकं वर्णनं करिष्यन्ति।
5. राष्ट्रनिर्मातॄणां नायकानां व्याख्यानानि बोधयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 2.क.3	राष्ट्रनिर्माणकौशलसम्बद्धं साहित्यम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. आर्षसाहित्ये राष्ट्रनिर्माणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वेदेषु राष्ट्रनिर्माणम्।
- उपनिषत्सु राष्ट्रनिर्माणम्।
- पुराणेषु राष्ट्रनिर्माणम्।
- रामायणे राष्ट्रनिर्माणम्।
- महाभारते राष्ट्रनिर्माणम्।

अन्वितिः २. लौकिकसाहित्ये राष्ट्रनिर्माणम् - १ **श्रेयोऽङ्कः १**

- रामायणे महाभारते च राष्ट्रनिर्माणम्।
- महाकाव्येषु राष्ट्रनिर्माणम्।
- खण्डकाव्येषु राष्ट्रनिर्माणम्।

- चम्पूकाव्येषु राष्ट्रनिर्माणम्।
- नाट्यग्रन्थेषु राष्ट्रनिर्माणम्।

अन्वितिः ३. लौकिकसाहित्ये राष्ट्रनिर्माणम् - २ **श्रेयोऽङ्कः १**

- गद्यसाहित्ये राष्ट्रनिर्माणम्।
- कादम्बर्यां राष्ट्रनिर्माणम्।
- हर्षचरिते राष्ट्रनिर्माणम्।
- शिवराजविजये राष्ट्रनिर्माणम्।

अन्वितिः ४. राष्ट्रनिर्मातारः नायकाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- श्रीरामचन्द्रः।
- श्रीकृष्णः।
- आदिशङ्कराचार्यः।
- शिवाजीमहाराजः।
- स्वामी विवेकानन्दः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. वाल्मीकिः, *रामायणम्*, गोरखपुर : गीताप्रेस।
2. वेदव्यासः, *महाभारतम्*, गोरखपुर : गीताप्रेस।
3. कालिदासः, *रघुवंशम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
4. कालिदासः, *अभिज्ञानशाकुन्तलम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
5. बाणभट्टः, *कादम्बरी*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
6. बाणभट्टः, *हर्षचरितम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
7. अम्बिकादत्तव्यासः, *शिवराजविजयः*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
8. कालिदासः, *रघुवंशम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।
9. त्रयम्बकशर्मा, पण्डित, *श्रीस्वामीविवेकानन्दचरितम्*, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत सीरीज कार्यालय।
10. माधवाचार्यः, *शङ्करदिग्विजयचरितम्*, हरिद्वार : महन्त शान्तानन्दनाथ, श्रीश्रवणनाथज्ञानमन्दिर।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. कीथ, ए. बी., & शास्त्री, मंगलदेव, (1967), संस्कृत साहित्य का इतिहास, दिल्ली : मोतीलाल बनारसीदास।
2. ऋषि, उमाशंकर, (2000), संस्कृत साहित्य का इतिहास, वाराणसी : चौखम्भा भारती अकादमी।
3. दीपककुमार, (वि.), भारतीय संस्कृति, वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थानम्।

तृतीयवर्षः
(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.1: काव्यशास्त्रे निरूपिताः पदार्थाः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भारतीयकाव्यशास्त्रस्य सामान्यपरिचयप्रदानम्।
2. काव्यशास्त्रीयतत्त्वानां ज्ञानप्रदानम्।
3. काव्यनिर्माणे काव्यतत्त्वानां समायोजनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भारतीयकाव्यशास्त्रस्य परिचयं महत्त्वं च वदिष्यन्ति।
2. काव्यशास्त्रीयतत्त्वानां विवेचनं विधास्यन्ति।
3. काव्यनिर्माणे काव्यतत्त्वानां समायोजनं करिष्यन्ति।
4. रीतिगुणालंकारान् तद्भेदाँश्च दृढं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.1	काव्यशास्त्रे निरूपिताः पदार्थाः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. काव्यस्वरूपम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- काव्यस्य प्रयोजनम्।
- काव्यस्य लक्षणम्।
- काव्यस्य भेदाः।
  - काव्यस्य त्रयो भेदाः।
  - काव्यभेदोदाहरणानि।

अन्वितिः २. शब्दस्वरूपम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वाक्यस्वरूपम्।
- शब्दभेदाः।
  - वाचकः।
  - लाक्षणिकः।
  - व्यञ्जकः।

- शब्दशक्तयः।
    - अभिधा।
    - लक्षणा।
    - व्यञ्जना।

अन्वितिः ३. काव्यदोषाः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- दोषस्वरूपम्।
- दोषभेदाः।
    - पददोषाः।
    - वाक्यमात्रदोषाः।
    - अर्थदोषाः।
    - रसदोषाः।

अन्वितिः ४. रीतिगुणालंकाराः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- रीतिस्वरूपं तद्भेदाः।
- गुणस्वरूपं तद्भेदाः।
- अलंकारस्वरूपम्।
    - शब्दालंकाराः।
    - अर्थालंकाराः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. कान्तिचन्द्रभट्टाचार्यः, (2020), *काव्यदीपिका*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. मिश्र, श्री जयमन्त, (2005), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी: चौखम्बा विद्याभवन।
2. काणे, पी. वी., & शास्त्री, ईश्वरचन्द्र, (2007), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, दिल्ली: मोतीलाल बनारसीदास।

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.2: अनूदितसाहित्ये लावण्यमयी

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objective)

1. अनुवादस्य परिभाषायाः तद्भेदस्य च परिचयप्रदानम्।
2. अनूदितसाहित्यस्य परम्परायाः ज्ञानप्रदानम्।
3. अनूदितकथायाः लावण्यमयी इत्यस्य रचनासौन्दर्यप्रतिपादनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. अनुवादस्य परिभाषा तद्भेदान् च वर्णयिष्यन्ति।
2. अनूदितसाहित्यस्य परम्परां व्याख्यास्यन्ति।
3. लावण्यमयी इति अनूदितसाहित्यस्य दृढं प्रतिपादनं करिष्यन्ति।
4. सुधाकरलावण्यमय्योः समागमविषये निरूपणं करिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.2	अनूदितसाहित्ये लावण्यमयी	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. अनुवादसाहित्यस्य परम्परा। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अनुवादस्य परिभाषा, प्रसिद्धाः भेदाश्च।
- अनूदितसाहित्यस्य आवश्यकता।
- गुणाढ्यस्य बृहत्कथा, सोमदेवस्य कथासरित्सागरः।
- विष्णुशर्मणः पञ्चतन्त्रं, क्षेमेन्द्रस्य बृहत्कथामञ्जरी, दण्डिनः दशकुमारचरितम्।
- जगन्नाथपाठकस्य गालिबकाव्यम्, आचार्यगोविन्दचन्द्रपाण्डेयस्य अस्ताचलीयम्।

अन्वितिः २. लावण्यमयी इति कथाकाव्यम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- मूलकविः बङ्किमचन्द्रचटर्जी, अनुवादकः अप्पाशास्त्री राशिवड़ेकरः।
- लावण्यमयीकथांशः।
- सुधाकरस्य जन्मवृत्तान्तः।
- सुधाकरलावण्यमय्योः आलापः।

अन्वितिः ३. सुधाकरलावण्यमय्योः भाग्योदयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सरलादेव्याः अनुचिन्ता।
- सुधाकरलावण्यमय्योः मिथः आलापाः।
- लावण्यमय्याः सुधाकरेण कृतं कण्टकाद्वस्त्रविमोचनम्।
- तापसी-योगिन्योः आलापः।
- योगिनीयोगीन्द्रयोः दुरवस्था।

अन्वितिः ४. सुधाकरलावण्यमय्योः समागमः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- सुधाकरलावण्यमय्योः प्रीतिः विवाहयाचनं च।
- सुधाकरलावण्यमय्योः परिणयः।
- ग्रामाधिपस्य वाराणसीगमनम्।
- रमेशचन्द्रस्य सरलादेव्या सह मुक्तपुरीगमनम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. बङ्किमचन्द्रचटर्जी, (1947), *लावण्यमयी (प्रकाशित) सम्पूर्णा* (अनु. अप्पाशास्त्रि राशिवड़ेकर), वाराणसी : ज्योतिषप्रकाश प्रेस।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. ऋषि, उमाशंकर, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा भारती अकादमी।
2. उपाध्याय, आचार्य बलदेव, (2001), *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : शारदा निकेतन।
3. उपाध्याय, आचार्य बलदेव (प्रधान सम्पादक), एवं मिश्र, जयमन्त (सह सम्पादक), *संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (पञ्चम खण्ड)*, लखनऊ : उत्तर प्रदेश संस्कृत संस्थानम्।
4. नारायणदाशः, डॉ, *संस्कृते अनूदितं साहित्यम्*, कलकत्ता।
5. पाण्डेय, रमाकान्त, *अप्पाशास्त्री राशिवड़ेकर*, नई दिल्ली : साहित्य अकादमी, (शीघ्र प्रकाश्य)।

काठिन्यस्तरः
300-399

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.3: साहित्यस्य साहित्यशास्त्रस्य च व्यावहारिकप्रयोगः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतसाहित्यस्य परिचयः।
2. प्राचीनकवीनां परिचयः।
3. लक्षणग्रन्थानां परिचयः।
4. एकस्य काव्यभागस्य परिचयात्मकं प्रयोगात्मकञ्च अध्ययनम्।
5. एतेषां समन्वयः जीवने तदुपयोगिता प्रयोगश्च।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. साहित्यशास्त्रस्य आचार्याणां परिचयं वदिष्यन्ति।
2. रघुवंशे वर्णितरीत्या भौगोलिकस्थानानां वर्णनं करिष्यन्ति।
3. लक्षणग्रन्थानां परिचयं दातुं शक्ष्यन्ति।
4. रघुवंशस्य महाकाव्यत्वस्य दृढं प्रतिपादनं कर्तुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 3.क.3	साहित्यस्य साहित्यशास्त्रस्य च व्यावहारिकप्रयोगः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. साहित्यशास्त्रस्य आचार्याणां परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भरतः, भामहः, दण्डी, वामनः च।
- आनन्दवर्धनः, कुन्तकः, भोजराजः, मम्मटश्च।
- शारदातनयः, विश्वनाथः, जगन्नाथः, विश्वेश्वरपाण्डेयः च।
- रेवाप्रसाद्विवेदी, अभिराजराजेन्द्रमिश्रः, राधावल्लभत्रिपाठी च।

अन्वितिः २. लक्षणग्रन्थानां परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- विश्वनाथदिशा काव्यलक्षणं - व्यवहारे प्रयोगश्च।
- विश्वनाथदिशा काव्यप्रयोजनं - व्यवहारे प्रयोगश्च।

- नाट्यशास्त्रस्य काव्यप्रकाशस्य साहित्यदर्पणस्य च परिचयः।
- काव्यभेदाः (दृश्यकाव्यं, श्रव्यकाव्यं, चम्पूकाव्यं च)

अन्वितिः ३. महाकाव्यलक्षणं - रघुवंशस्य महाकाव्यत्वम्। श्रेयोऽङ्कः १

- महाकविकालिदासः तद्ग्रन्थाश्च।
- रघुवंशमहाकाव्यस्य परिचयः।
- महाकाव्यलक्षणम्।
- रघुवंशस्य महाकाव्यत्वम्।
- भौगोलिकवर्णनम् (समुद्रः, जनस्थानं, माल्यवान् पर्वतः, पम्पासरोवरः)

अन्वितिः ४. रघुवंशे नद्यादिवर्णनम्। श्रेयोऽङ्कः १

- गोदावरी पञ्चवटी।
- अगस्त्याश्रमः सुतीक्ष्णाश्रमः।
- चित्रकूटपर्वतः मन्दाकिनी।
- त्रिवेणीसंगमः।
- रामस्य अयोध्योपवने वासः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. डे, सुशीलकुमार, एवं शर्मा, मायाराम, (1988), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।
2. कालिदासः, *रघुवंशम्*, वाराणसी : चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. जयमन्तमिश्रः, (2005), *काव्यात्ममीमांसा*, वाराणसी : चौखम्बा विद्या भारती।
2. उपाध्याय, बलदेव, *संस्कृतवाङ्मय का बृहद् इतिहास (काव्यशास्त्रखण्ड)*, लखनऊ : उत्तरप्रदेशसंस्कृतसंस्थान।

चतुर्थवर्षः
(गौणपाठ्यक्रमाः)

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.1: कुन्तकसम्मता वक्रोक्तिः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. वक्रोक्तिसिद्धान्तस्य परिचयप्रदानम्।
2. वर्णविन्यासादीनां चतुर्णां वक्रोक्तिप्रकाराणां ज्ञानसम्पादनम्।
3. प्रकरणवक्रता, प्रबन्धवक्रता, बन्धः, सुकुमारमार्गश्च इत्यादीनाम् अवबोधनम्।
4. साहित्ये सुकुमारमार्गस्य, विचित्रमार्गस्य च अवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. कुन्तकस्य साहित्यिकदृष्टिं वर्णयिष्यन्ति।
2. वक्रोक्तिसिद्धान्तस्य सूक्ष्मज्ञानं वदिष्यन्ति।
3. काव्यप्रयोजनस्य विविधरूपाणि व्याख्यास्यन्ति।
4. वक्रोक्तेः विविधप्रकाराणां वर्णनं करिष्यन्ति।
5. साहित्ये सुकुमारमार्गस्य, विचित्रमार्गस्य च भेदान् कथयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.1	कुन्तकसम्मता वक्रोक्तिः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. कुन्तकसम्मतं काव्यस्य प्रयोजनं लक्षणं च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- कुन्तकस्य परिचयः।
- वक्रोक्तिजीवितस्य सामान्यपरिचयः।
- काव्यप्रयोजनम्।
- काव्यलक्षणम्।
- शब्दार्थस्वरूपम्।
- वक्रोक्तिस्वभावोक्तिसमीक्षणम्।
- साहित्यस्वरूपम्।

अन्वितिः २. वर्णविन्यासाद्याः चत्वारो वक्रोक्तिप्रकाराः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वर्णविन्यासवक्रता।

- पदपूर्वार्द्धवक्रता।
- प्रत्ययाश्रयवक्रता।
- वाक्यवक्रता।

अन्वितिः ३. प्रकरण-प्रबन्धवक्रता, बन्धः, सुकुमारमार्गश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- प्रकरणवक्रता।
- प्रबन्धवक्रता।
- बन्धस्वरूपम्।
- बन्धस्याह्लादकारित्वम्।
- सुकुमारमार्गस्वरूपम्।
- सुकुमारमार्गस्य गुणाः।

अन्वितिः ४. विचित्रमार्गः, मध्यममार्गः, मार्गसामान्यगुणाश्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- विचित्रमार्गस्वरूपम्।
- विचित्रमार्गस्य गुणाः।
- मध्यममार्गस्वरूपम्।
- मार्गसामान्यगुणाश्च।
- औचित्यगुणः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. आचार्यकुन्तकः, *वक्रोक्तिजीवितम्* (प्रथम उन्मेषः, विस्तृतभूमिकासहितं हिन्दीव्याख्यासहितम्) (संपा. वेदप्रकाश डिंडोरिया; सम्पादकः ओमनाथ विमली)।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. हीरा, राजवंश सहाय, (1967), *भारतीय काव्यशास्त्र के प्रतिनिधि सिद्धान्त*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. डे, सुशीलकुमार, & शर्मा, श्रीमायाराम, (1988), *संस्कृतकाव्यशास्त्र का इतिहास*, पटना : बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.2: भवभूतेः कारुण्यचमत्कृतिः

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भवभूतेः साहित्यकौशलस्य अवबोधनम्।
2. भवभूतेः कारुण्यविचारस्य सुस्पष्टं प्रतिपादनम्।
3. काव्यशास्त्रस्य संस्कृतनाट्यशास्त्रस्य च सम्यक् अवगमनम्।
4. भवभूतेः नाटकविधानस्य अध्ययनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भवभूतेः नाटकविधानस्य विषये प्रगल्भज्ञानस्य वर्णनं करिष्यन्ति।
2. भवभूतेः नाटकेषु कारुण्यस्य प्रतिमानं वक्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. भवभूतेः नाटकेषु कारुण्यस्य अभिव्यक्तिं प्रतिपादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. भवभूतेः साहित्ये कारुण्यस्य समालोचनां वर्णयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.2	भवभूतेः कारुण्यचमत्कृतिः	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. भवभूतेः काव्यशास्त्रज्ञानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भवभूतेः परिचयः।
- भवभूतेः नाटकरचनायाः महत्त्वम्।
- भवभूतेः प्रमुखानां नाटकानां सामान्यपरिचयः - मालतीमाधवम्, उत्तररामचरितम्, महावीरचरितम्।

अन्वितिः २. भवभूतेः नाटकेषु कारुण्यस्य प्रतिमानम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- संस्कृतसाहित्ये करुणरसस्य परिचयः।
- भवभूतेः नाटकयोः (मालतीमाधवम्, उत्तररामचरितम्) कारुण्यस्य विशिष्टं प्रतिपादनम्।
- उत्तररामचरिते सीतायाः विषादः एवं रामस्य कारुण्यम्।
- सीतायाः परित्यागात् रामे उद्भूता आन्तरिकवेदना। (उत्तररामचरितम्)
- धर्मपालनकारणात् रामस्य आत्मिकः द्वन्द्वः। (उत्तररामचरितम्)
- सीतायाः तपोवनवासः पुत्रवियोगः च (उत्तररामचरितम्)
- मालतीमाधवे मालात्याः संघर्षः कारुण्यं च।

अन्वितिः ३. भवभूतेः नाटकेषु कारुण्यस्य अभिव्यक्तिः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- चित्रवर्णनम् (उत्तररामचरितम्)
- पात्रेभ्यः कारुण्यस्य प्रसारः (उत्तररामचरितम्)
- पात्राणां हृदयविदारकाः संवादाः (मालतीमाधवम्, उत्तररामचरितम्)

अन्वितिः ४. भवभूतेः साहित्ये कारुण्यस्य समालोचना। **श्रेयोऽङ्कः १**

- संस्कृतसाहित्ये भवभूतेः उत्तररामचरितस्य अद्वितीयनाटकत्त्वम्।
- नाटकदृष्ट्या कारुण्यस्य महत्त्वम्।
- कालिदास-शूद्रकयोः कारुण्यविधानस्य तुलनात्मकविश्लेषणम्।
- भवभूतेः नाटकरचनाशैली।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. भवभूति, *उत्तररामचरितम्* (सम्पा. डॉ. (श्रीमती) प्रेरणा माथुर)।
2. भवभूति, (1926), *The Mālatīmādhava of Bhavabhūti*, Bombay: Pândurang Jawaji Press.

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. हीरा, डा. राजवंश सहाय, (1967), *भारतीय काव्यशास्त्र के प्रतिनिधि सिद्धान्त*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।
2. तिवारी, रमाशंकर, *महाकवि कालिदास*, वाराणसी : चौखम्बा विद्याभवन।

काठिन्यस्तरः 400-499	श्रेयोऽङ्काः - 4 होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.3: संस्कृतवाङ्मये राष्ट्रभक्तिः (शिवराजविजयं प्रतापविजयञ्च)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. संस्कृतसाहित्ये वर्णितायाः राष्ट्रभक्तिभावनायाः परिज्ञानम्।
2. शिवराजविजयं, प्रतापविजयम् इति काव्यानां माध्यमेन ऐतिहासिकपुरुषाणां राष्ट्रनिष्ठायाः अवगमनम्।
3. संस्कृतकविभिः वर्णितस्य राष्ट्रधर्मस्य तन्महत्त्वादीनाञ्च अवबोधनम्।
4. राष्ट्रसेवायै विद्यार्थिभ्यः प्रेरणाप्रदानम्।
5. संस्कृतवाङ्मयस्य सामाजिक-राजनैतिकप्रसङ्गानां प्रासङ्गिकत्वबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes): अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. राष्ट्रभक्तेः भावना संस्कृतकाव्येषु कथं व्यक्ता इति स्पष्टतया वक्तुं प्रभविष्यन्ति।
2. शिवराजविजयं प्रतापविजयम् इति काव्यद्वयस्य ऐतिहासिकं, काव्यात्मकं च विश्लेषणं कर्तुं समर्थाः भविष्यन्ति।
3. शिवराजविजयं, प्रतापविजयम् इति काव्यद्वयस्य कव्योः राष्ट्रचेतनामूलकदृष्टिकोणं सम्यक् प्रतिपादयितुं समर्थाः भविष्यन्ति।
4. समालोचनात्मकदृष्ट्या राष्ट्रभक्तेः प्रस्तुतीकरणं वर्णयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.3	संस्कृतवाङ्मये राष्ट्रभक्तिः (शिवराजविजयं प्रतापविजयञ्च)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. संस्कृतसाहित्ये राष्ट्रभक्तेः स्वरूपम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- राष्ट्रभक्तेः अवधारणा, धर्मः, देशः, संस्कृतिश्च।
- संस्कृतमहाकाव्येषु राष्ट्रभावनायाः उदाहरणानि (रामायणे, महाभारते, रघुवंशे च)
- राष्ट्रस्य रक्षणे धर्मस्य भूमिका।

अन्वितिः २. शिवराजविजयं - परिचयः विश्लेषणं च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- अम्बिकादत्तस्य परिचयः।
- शिवराजविजयम् - कथावस्तु, काव्यरचना।

- राष्ट्रनायकरूपेण शिवाजीमहाराजस्य चित्रणम्।
- आश्रमवर्णनं (प्रथमविरामस्य प्रथमनिश्वासस्य पद्यवाचनम्, व्याख्या च)
- शिवाजीवीरतायाः वर्णनं (प्रथमविरामस्य प्रथमनिश्वासस्य पद्यवाचनम्, व्याख्या च)
- शिवाजी विजयवर्णनं (प्रथमविरामस्य द्वितीयनिश्वासस्य पद्यवाचनम्, व्याख्या च)

अन्वितिः ३. प्रतापविजयम्-परिचयः विश्लेषणं च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ईशदत्तस्य परिचयः।
- प्रतापविजयम् - कथावस्तु, शैली, विषयवस्तुनां वर्णनम्।
- राष्ट्रभक्तरूपेण महाराणाप्रतापस्य चित्रणम्।
- मानसिंहापमानः।
- हल्दीघाटसंग्रामः।
- मेवाड़ाक्रमणम्।

अन्वितिः ४. समालोचनात्मकदृष्ट्या राष्ट्रभक्तेः प्रस्तुतीकरणम्। **श्रेयोऽङ्कः १**

- उभयोः काव्ययोः राष्ट्रचेतनायाः तुलनात्मकम् अध्ययनम्।
- उभयोः राष्ट्रपुरुषयोः गुणानां निरूपणम्।
- राष्ट्रसेवायै प्रेरणास्त्रोतत्वेन साहित्यम्।
- आधुनिकसन्दर्भे उभयोः काव्ययोः (शिवराजविजयं, प्रतापविजयम्) राष्ट्रचेतनायाः प्रासङ्गिकता।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. श्रीमदम्बिकादत्तव्यासः, *शिवराज-विजय* (प्रथमनिश्वासः, द्वितीयनिश्वासः), मेरठ : साहित्य भण्डार।
2. ईशदत्तः, *प्रतापविजयः* (सम्पा. शिवकुमार त्रिपाठी, विशुद्धानन्द त्रिवेदी), वाराणसी : शारदा संस्कृत संस्थान।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. भट्ट, जी. एन. (2001), *संस्कृत गद्य साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा संस्कृत भवन।
2. मिश्र, प्रभाकर, (2015), *गद्यकाव्यम्: एक अध्ययन*, प्रयागराज : भारतीय साहित्य संस्थान।
3. शर्मा, डॉ. उमाशंकर 'ऋषि', *संस्कृत साहित्य का इतिहास*, वाराणसी : चौखम्भा भारती अकादमी।

काठिन्यस्तरः
400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.4: भाषा-विज्ञानम्

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. भाषाविज्ञानस्य मूलतत्त्वानाम् अवबोधनम्।
2. भाषाविज्ञानस्य इतिहासस्य परिशीलनम्।
3. भाषायाः भौतिकवाङ्मयात्मकसङ्गठनस्य विश्लेषणम्।
4. विश्वभाषावर्गीकरणस्य तथा भाषापरिवाराणां तुलनात्मकाध्ययनम्।
5. भारोपीयभाषापरिवारस्य भारत–ईरानीभाषापरिवारस्य च विशेषज्ञानम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes) अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. भाषायाः स्वरूपं, विकासं, परिभाषां च वदिष्यन्ति।
2. भाषाविज्ञानस्य ऐतिहासिकविकासम् उपयुक्ततां च वर्णयिष्यन्ति।
3. ध्वनि–पद–वाक्य–अर्थविज्ञानानां विश्लेषणं कर्तुं शक्ष्यन्ति।
4. विश्वभाषावर्गीकरणस्य तथा भाषापरिवाराणां तुलनात्मकभेदान् स्पष्टं वक्ष्यन्ति।
5. भारोपीयभाषापरिवारस्य तथा भारत–ईरानीभाषासम्बद्धज्ञानं निरूपयितुं शक्ष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.4	भाषा-विज्ञानम्	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. भाषाविज्ञानस्य परिचयः। **श्रेयोऽङ्कः १**

- भाषाविज्ञानस्य सामान्यपरिचयः।
- भाषाविज्ञानस्य इतिहासः।
- भाषायाः परिभाषा प्रकाराः च।
- भाषायाः उद्गमः विकासः च।

अन्वितिः २. ध्वनिशास्त्रं पदविज्ञानञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- ध्वनिविज्ञानम्।
- पदविज्ञानम् (रूपविज्ञानम्)

अन्वितिः ३. वाक्यविज्ञानम् अर्थविज्ञानञ्च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- वाक्यविज्ञानम्।
- अर्थविज्ञानम्।
- अर्थपरिवर्तनस्य कारणानि।
- अर्थपरिवर्तनस्य अवस्थाश्च।

अन्वितिः ४. भाषावर्गीकरणं भाषापरिवाराः च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- विश्वभाषाणां वर्गीकरणम्।
- भारोपीयभाषापरिवारः।
- भारत-ईरानीपरिवारः।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. तिवारी, डॉ. भोलानाथ, *भाषा-विज्ञान* (भूमिका: डॉ. धीरेन्द्र वर्मा), इलाहाबाद : किताब महल प्राइवेट लिमिटेड, होलसेल डिविजन, ५६-ए ज़ीरो रोड।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. व्यास, डॉ. भोलाशङ्कर, *संस्कृत का भाषाशास्त्रीय अध्ययन*, हिन्दी विभाग, वाराणसी : काशी हिन्दू विश्वविद्यालय, भारतीय ज्ञानपीठ, काशी।

काठिन्यस्तरः
400-499

श्रेयोऽङ्काः - 4
होराः - 60

गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.5: कथाकाव्यम् (कादम्बरी-पूर्वार्धम्)

पाठ्यक्रमस्य उद्देश्यानि (Course Objectives)

1. बाणभट्टस्य साहित्यिककर्तृत्वस्य तथा तस्य स्थितिकालस्य अध्ययनम्।
2. 'कादम्बरीकथायाः' मुखभागे विद्यमानस्य चित्रवर्णनस्य सौन्दर्यविवेचनम्।
3. कादम्बरीपात्राणां गूढस्वभावविश्लेषणम्।
4. संस्कृतगद्यकाव्ये प्रयुक्तानां वर्णनकौशलानाम् अध्ययनम्।
5. पुनर्जन्मविचारस्य च भावनात्मकविचित्रतायाः अवगमनम्।
6. भारतीयसंस्कृतेः प्रतिबिम्बरूपेण बाणस्य कथावस्तुनः अवबोधनम्।

अधिगमस्य परिणामाः (Learning Outcomes) अस्य पाठ्यक्रमस्य अध्ययनादनन्तरं छात्राः :-

1. बाणस्य जीवनं, साहित्यपरम्परां च सम्यक् वदिष्यन्ति।
2. पात्रवर्णने गूढार्थानां, भावनात्मकस्थितीनां च निरूपणं करिष्यन्ति।
3. प्रमुखपात्राणाम् आन्तरिकस्वभावं, संवादशैलीं च विश्लेषयिष्यन्ति।
4. पुनर्जन्मविचारस्य तत्त्वं कथायाः संरचनां च दृढं प्रतिपादयिष्यन्ति।

श्रेयोऽङ्कप्रारूपम् (Credit Framework)

पाठ्यक्रमकूटाङ्कः (Course Code)	पाठ्यक्रमशीर्षकम् (Course Title)	पाठ्यक्रमस्य श्रेयोऽङ्कविभाजनम् (Credit Distribution of the Course)			श्रेयोऽङ्काः (Credits)
		व्याख्यानम् (Lecture)	अनुशिक्षणम् (Tutorial)	प्रशिक्षणम्/अभ्यासः (Practical/ Practice)	
गौणः पाठ्यक्रमः (Minor) 4.क.5	कथाकाव्यम् (कादम्बरी-पूर्वार्धम्)	04	0	0	04

पाठ्यक्रमविवरणम् (Details of Course)

अन्वितिः १. बाणभट्टस्य जीवनं साहित्यं च। **श्रेयोऽङ्कः १**

- महाकवेर्बाणस्य स्थितिकालः।
- बाणग्रन्थस्य सामान्यपरिचयः।
- सज्जनदुर्जनयोः स्तुतिनिन्दे।
- कथाप्रशंसा।
- कविवंशवर्णनम्।

अन्वितिः २. कथामुखम् (क) **श्रेयोऽङ्कः १**

- शूद्रकवर्णनम्।
- चाण्डालकन्यावर्णनम्।
- कथामुखे शुकप्रशंसा।

- शुकवर्णनम्।
- सभाभङ्गवर्णनम्।
- शूद्रकस्नानवर्णनम्।
- शूद्रकनित्यकृत्यवर्णनम्।
- सभामण्डपगमनम्।

अन्वितिः ३. कथामुखम् (ख) **श्रेयोऽङ्कः १**

- विन्ध्याटवीवर्णनम्।
- अगस्त्याश्रमवर्णनम्।
- पम्पासरोवरवर्णनम्।
- शाल्मलीतरुवर्णनम्।
- प्रभातवर्णनम्।
- शबरमृगयावर्णनम्।
- शबरसैन्यवर्णनम्।
- शबरसेनापतिवर्णनम्।
- शबरचरित्रवर्णनम्।

अन्वितिः ४. कथामुखम् (ग) **श्रेयोऽङ्कः १**

- शुकशावकनिपातवर्णनम्।
- शुकावस्थावर्णनम्।
- शुकेन स्वावस्थावर्णनम्।
- हारीतवर्णनम्।
- शुकजलपानादिवर्णनम्।
- जाबाल्याश्रमवर्णनम्।
- जाबालिवर्णनम्।
- कथामुखे शुकस्य वर्णनम्।
- सन्ध्यावर्णनम्।
- उज्जयिनीवर्णनम्।

निर्धारिताः ग्रन्थाः (Essential/Recommended Readings/Texts)

1. महाकविः बाणभट्टविरचिता, *कादम्बरी,* वाराणसी : चौखम्बा संस्कृत संस्थान।
2. बाणभट्टः, *(पूर्वार्धः) कादम्बरी* (संपादकः पं. हरीदत्तशास्त्री), वाराणसी : मोतीलाल बनारसीदास प्रकाशनम्।

सहायकाः ग्रन्थाः (Additional Readings)

1. शर्मा, रमेशचन्द्र, *(कादम्बरीसमालोचनात्मक-अध्ययनम्),* साहित्य अकादमी।